

TÜRKİYE SEYAHATI *

SRISURANG POOLTHUPYA

Çev.: Doç. Dr. AZMİ YÜKSEL

Ratnakosindra döneminin 110. (m. 1891) yılında kral hazretleri kendi mektup, nişan ve madalyalarını Avrupa'nın bazı başkentlerindeki saraylara götürmem için beni özel elçisi olarak görevlendirmişti. Bu görev Türkiye'yi kapsamıyordu. Ancak, Avrupa'daki birtakım küçük ve büyük ülkelere olan mesafeleri haritayı incelemek suretiyle hesapladığım zaman Yunanistan'a Türkiye üzerinden gitmenin diğer yollardan daha kısa ve uygun olduğunu gördüm. Ayrıca Türkiye, Taylandlıların hiç görmediği büyük bir Avrupa ülkesi olarak kabul edilmekle idi. Dolayısıyla seyahat programını, Rus imparatorunu ziyaret ettikten sonra bir posta vapuru ile Karadenize geçip Türkiye'nin başkenti İstanbul'a giderek üç yada dört gün orada kalıp vapurla Yunanistan'a geçecek şekilde yaptım.

Böyle bir yolculuk planı yaptıktan sonra beraberimdeki diğer görevlilere danışarak şöyle bir karara vardım. Kral hazretlerinin bana verdiği bu görev dolayısıyla herkes benim kral ailesinden olduğumu biliyordu. Her ne kadar Türkiye ile Siyam arasında diplomatik ilişkilerin bulunmayışı dolayısıyla benim Türkiye Sultanı'nın sarayını ziyaret etmem için hiçbir resmi sebep olmasa da Türkiye'ye gittiğimde Türk hükümeti beni ziyaretimden haberdar olacaktı. Sadece bir turistin yapacağı gibi onları görmemezlikten gelsem, bu durum dostça bir davranış olmayacağı gibi uygun da düşmeyecekti. Dolayısıyla nezaket icabı Türk hükümetine haber vermem gerekirdi. Beni iyi karşılayıp karşılamayacakları tamamen kendilerine aitti. Çünkü bu bizim amacımız değildi. Böylece kararlaştırdıktan sonra Berlin konsolosu Pra Suriyanuvat'tan oradaki Türk elçisi ile konuşmasını ve kendisine benim Rusya'dan Yunanistan'a İstanbul üzerinden gitmek arzusunda olduğumu bildirmesini istedim. Böylece Türkiye ile Tayland arasında diplomatik bir ilişkinin olmaması ve benimde Türkiye'de resmi bir amacımın bulunmamasına rağmen Türk elçisine,

* Bu yazı Somdet Prachaobarmavongter, Krom Praya Damrongrajanubhab (Prens Damrongrajanubhab) tarafından kaleme alınıp Srisurang Poolthupya tarafından İngilizceye çevrilen metinden Türkçeye aktarılmıştır.

Sultan'ın başkentine geldiğim zaman, büyük bir hükümdar olarak gördüğüm Sultan'a saygılarımı sunmanın uygun olacağını düşündüğümün bildirilmesini arzu ettim. Elçiden Türk hükümetinin bana böyle bir fırsatı verip vermeyeceğini sormasını istedim. Elçi benim mesajımı kabul edip sormak için bir telgraf gönderdi. Türk hükümeti cevap vererek, Sultan'ın Türkiye'ye yapacağım ziyaretten memnun olacağını ve beni içtenlikle karşılayacağını bildirdi.

Ben ve prens Chirapratvaradej beraberimizdeki görevliler Praya Devesvoravongvivat, Praya Cholayutyotin, Prens Prom, Pra Suriyanuvat, Pra Vichitvorasas, Luang Suntornkosa ve bay Wike ile birlikte Rus İmparatoru III. Alexander'a Livadia saygılarımızı sunduğum zaman bizi çok iyi karşıladılar ve Rusya'daki görevimizde böylece tamamlandı. İmparator Türkiye'ye gitme niyetinde olduğumuzu öğrenince bizim kendi gemisiyle İstanbul'a götürülmemiz için emir verdi.

19 Kasım sabahı gemimiz Karadeniz'i geçerek Türkiye sınırında boğazın önlerine geldi. Bir süre sonra üzerinde Sultan'ın muhafızı Ahmet Paşa ve bir saray görevlisinin bulunduğu bir çatanana bizi karşıladı. Her ikisinde çatanamıza gelerek Sultan'ın gelişini bugün haber aldığını bildirdiler. (Rusya'dan gönderilen telgrafa göre). Böylece Ahmet Paşa ve saray görevlisini, beni kendi adına ülkesinin sınırlarında karşılamaları için göndermişti. Üstelik Siyam krallık ailesinin kendi başkentini ilk defa ziyaret etmeleri dolayısıyla memnun olduğunu bana bildirmek istiyordu. Kalmamız için bir malikhaneyi hazırlatmıştı, başkentinde istediğim kadar kalabilecek huzuruna kabul edilecektim. Her iki görevliden, gösterdiği bu iltifattan dolayı çok memnun ve minnettar olduğumuzu Sultan'a bildirmelerini rica ettim.

Saat onbirde çatanamız sarayın önüne geldi. Rus İmparatorunun muhafızı Obalensky'den, beni krallığına ait bir gemiyle gönderdiği için İmparatora derin şükranlarımı iletmesini rica ettim ve beni uğurlamak için beraberimizde gelen Rus ileri gelenlerine teşekkür ederek ayrıldım. Sonra çatanaya binip saraya ait iskelede indim. Askerlerin eşlik ettiği bir arabaya binerek bir köşke geldim. Ne köşkün adını ne de bulunduğu semti biliyordum. Bu köşk krallık bahçesi ziyaret edildiğinde kalmak üzere yapılmış bir binaya benziyordu. Kalmam için zarif bir şekilde yapılmış iki katlı ve üç odalı tuğladan bir bina vardı. Bunun yanında takriben Bang Pa-in'deki eski Voranat-kasemsan'ın¹ büyüklüğünde, maiyetimdeki kimselerin

¹ Voranat-kasemsan binası tuğladan yapılmış eski bir bina olup Bang Pa-in, Ayudhya'dadır. Kral V. Rama'nın saray prensesinin ikametgahıdır.

kullanımına ayrılmış bir başka tuğla ev daha vardı. Görevli bana bu ikametgahın krallık misafirleri için olmadığını söyledi. Krallık misafirleri için kullanılan Dolmabahçe Sarayı şu sıralarda tamir ediliyordu. Dolayısıyla Sultan bu ikametgahın benim için hazırlanmasını emretmişti. Söylediği doğrudu, bu ikametgah genelde kapalı olup ara sıra kullanıyor olmalıydı. Mobilya ve mutfak takımları hazır değildi. Geldiğimden beri küçük memur ve hizmetçiler hep bir şeyler getirip durdukları için beraberimdekiler, baş görevliye gelişimizin çok önceden bildirilmesine rağmen neden bu kadar hazırlıksız olduklarını sormadan edemediler. O da Türkiye’de Sultan’ın emri olmadan hiçbir resmi işin yapılamayacağını söyledi. Emir dün verildiği için biraz düzensizlik vardı. Bunun doğru olup olmadığını araştıramazdım, dolayısıyla verdiği cevap ile yetinmem gerekiyordu.

Bu ikametgahta kaldığım sırada Dışişleri Bakanı Sait Paşa ve Rus Büyükelçisi vekili gelip nezaket ziyaretinde bulundular. Bu Rus büyükelçisi vekili benimle ilgilenmesi için hükümetinden emir almışa benziyordu. Çünkü her zaman durumum hakkında bilgi alıyor ve benimle ilgileniyordu. Hatta, sanki bir Tayland konsolosu imiş gibi bana okumam için Avrupa’dan haberler içeren gazeteler gönderiyordu. Bunun Rus İmparatorunun aşırı nezaketinden kaynaklandığını düşünmüştüm fakat aslında bu bizi çok iyi karşılayan Sultan’dan kaynaklıyordu ve dışardan gelecek hiç bir yardım Sultan’ı hoşnut kılmaktan daha önemli olamazdı.

Öğleden sonra, sarayın soylu görevlisi bize Sultan’ın selamlarını getirerek hatırımızı sorduğunu bildirdi. Kendi krallık bölgesinde kalmaya geldiğim için rahatımın iyi olduğunu ve kendilerine çok minnettar kaldığımı bildirmelerini istedim. Saray görevlisi bahçedeki köşkün kalabalık olduğunu ve henüz döşenmediğini söylemiş olacak ki öğleden sonra iç oğlanları (uşaklar) eşyayı geri taşımakla meşgullerdi. Bana eşlik etmesi için gönderilen Sultan’ın muhafızı Ahmet Paşa’dan öğrendiğime göre Sultan emir vermiş, bizler akşam kendi sarayına götürülecektik. Bunu öğrendiğim zaman bütün bu zahmetlere sebep olduğum için kendimi rahatsız hissettim. Bu köşke gelişimden beri oradaki kimseler çok çalışıyordu. Herşey normale döndüğü bir sırada yeniden eşyayı taşımak zorunda kalmışlardı. Diğer taraftan sarayda kalma fikri de hoşuma gitmemişti. Bir Avrupa sarayında kalmak normaldi. Ama Türk sarayında kalmak oldukça farklı idi. Adet ve gelenekleri bilmediğimiz gibi ortaya çıkabilecek güçlükleri de kestiremiyorduk. Dolayısıyla endişelendim ve saray muhafızına haber göndererek Türkiye’ye bu gelişimden bu kadar iyi karşılanıp bir sarayda kalabileceğimi beklemediğimi, beklentimin çok ötesinde olan bu nezaketinden dolayı çok

memnun ve minettar olduğumu, kendi sarayında kalmamı istemesinin görevlileri çok zahmete sokacağını, gereğinden fazla bir ağırlamanın kendileri içinde külfet olacağını ve benimde şimdiki kaldığım yerden çok memnun olduğumu Sultan'a bildirmesini istedim. Muhafız bu sözlerimi Sultan'a iletemeyeceğini bildirerek Sultan'ın her emrinin yerine getirilmesinin Türkiye'de bir gelenek olduğunu söyledi. Kabul etmek imkansızdı. Dolayısıyla elbiselerimi saraya taşınmak üzere tekrar valizime koymaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı. Akşam bir arabayla şehirdeki operaaya gittik, böylece onlara valizlerimizin taşınması için zaman tanımış olduk. Dönüşümüzde doğruca saraya gittik. Arabamız birçok kapı ve kışlayı dolanarak tepeyi tırmandı, birkaç dakika içinde kalacağım yer olan Merasim Köşkü önünde durdu. Bu ikametgah iki katlı idi. Bina Bangkok'taki Tim Dab Kromawang² kadar uzundu. Fakat daha geniş olup ahşaptan yapılmıştı. Dışı gösterişsizdi, pek güzel sayılmazdı ancak içeri girer girmez, buranın zarif bir şekilde tezyin edildiği hemen görülebiliyordu. Mesela, duvar ve tavanların Avrupa tarzında altın motifleri ve uyumlu renkleri vardı. Bazı odaların ağaç oymaları sedef kakmalıydı. Bazı pencerelerin perdeleri ipek bazılarının kide altın işlemeli kadife idi. Yerler mükemmel Türk halıları ile kaplıydı. Söylendiğine göre bazı odaların halıları birkaç bin bath değerinde idi. Her yerde elektrik lambaları kullanılıyordu. Dolap, masa ve sandalye gibi mobilya Avrupa yapısı olup çok güzeldi. Süs eşyaları, doldurulmuş kuşlardan porselene, kristalden taş işine kadar hepsi nadide eşyalardı. Bunların yanısıra çeşitli yerlerden gelen hediyeler ve ayrıntıları ile tarif edemeyeceğim başka çok şey daha vardı. Kısaca söylemek gerekirse Avrupalı bir kolleksiyoncuyu büyüleyebilecek herşey oraya konmuştu. Hatta sakı çiçekleri koymak üzere cam tavanlı bir oda bile vardı. Sıcak Türk banyosu için mermerden yapılmış bir oda da vardı. Merasim Köşkü, Avrupa krallık saraylarında kalabilecek seviyedeki önemli yabancı misafirler için yapılmıştı. Fakat Türk sarayı bir Avrupa sarayından oldukça farklı olup iç ve dış bölümler olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu ikametgah, Anantasamagom Hall'in³ konumunda olduğu gibi sarayın merkezi kısmında yapılmıştı. Önde, fakat içkısımlara yakın ve onlara üstü kapalı bir yolla bağlıydı. Kapı açılabilir ve yabancı misafirler Sultan'ı aynı binanın

² Tim Dab Kromawang, saray görevlilerinin kalması yada Büyük Saray'ın içinde silah deposu olarak kullanılan bir tür uzun bina idi.

³ Anantasamagom Hall, Grand Palace'deki Suddhaisavan Köşkü'nün yanında bulunmaktaydı. Bina yabancı misafirleri kabulde kullanılırdı. Çürüdüğü için Kral V. Rama zamanında yıkıldı. "Anantasamagom" ismi Dusit Saray'ındaki yeni bir bina için kullanılmaktadır.

bir parçası olan dairesinde görebiliyorlardı. Misafirler dışarıdan araba ile de getirilebilirdi. Vaktiyle bu bina tek kanat üzerine inşa edilmişti. Alman İmparatorunun imparatoriçe ile birlikte ziyarete geleceği bir sırada Sultan diğer kanadın inşa edilmesini emretmişti; yeni kanat imparatoriçenin kullanımı içindi. Ben sadece birkaç refakatçi ile geldiğim için hepimiz bir kanatta kaldık. Arasıra oturup dolaşmamız için diğer kanadı da açtılar.

Bize nezaret ve hizmet eden görevliler çoktu. Bunların başlarında bir saray muhafızı olan ve bana bakan Ahmet Paşa vardı. Bu kişi Sultanın her misafirini ağırlayan bir saray muhafızı gibi gözüküyordu. Dolayısıyla göğsü çeşitli hanedan mensuplarının verdiği nişanlarla neredeyse tamamen dolmuştu. Memleketime dönüp, daha sonraları Türkiye'ye giden kimselerin haberlerini okuduğumda Ahmet Paşa'nın adına da rastladım. Çok maharetli bir insandı ve birçok konuda geniş bilgi sahibi idi. Mesela resim çizdiği gibi elektroniki de bilirdi. Sultan'ın en çok beğendiği kimse gibiydi. Bu kişinin yanısıra adını hatırlayamadığım başka bir saray görevlisi daha vardı. Sultan'ın mesajını bize getirmek için saraya girip çıkan, kendisine güvenilen emin bir kişi idi. Bunların yanısıra subaylar, tercümanlar ve birkaç küçük memur daha vardı. Ortalıkta her zaman birçok insan görülebiliyordu. Görevli ve hizmetçiler bizim yanımızda Avrupalı gibi yürüyor ve davranıyorlardı fakat onları görmediğimiz zaman adetleri olduğu üzere bağdaş kurup yere oturuyorlardı. Onları çoğu zaman bu halde gördüm, tuhafıma gitti fakat kendilerini hiç bir zaman ayıplamadım. Tuhaftı, çünkü halleri bizim Taylandlıların Avrupalıları ağırladığımız zamanki hallerine benziyordu. Duygularımızı karşılıklı konuşup anlayabilseydik beni bağdaş kururak karşılarsalar bile aldırılmazdım.

Bize bakmak ve hizmet etmek üzere gelen görevlilerin hatta nöbet tutan erlerin arasından hiç kimsenin göğsünün nişan yada madalyasız olmadığına farkına vardık. İlk geldiğim sıralarda göğsünde hiç bir madalyası olmayan bir tercüman, bir kaç gün sonra bir madalya kazanmıştı. Örf ve adetleri iyice incelemeyip gördükleri ile yetinen bir kimse Türkiye'de madalyanın kolay elde edilebildiği sonucuna varabilir. Şakacı bir Avrupalının diyeceği gibi bir Türk madalyası almaktan kaçınmak zordu. Aslında, Sultan'a muhafız olma görevi Türkiye'de çok önemli bir görev olarak kabul edilmekte idi. Dolayısıyla Sultan'ın yakınında görev yapacak kimseleri çok dikkatlice seçmek zorunda idiler. Bunlar sadık ve çok güvenilir kişiler arasından seçilir ve göreve yeni başlayanlarda Sultan'ın yanına yaklaştırılmazlardı. Nitekim, yanında çalışan kimseler ister önemli ister önemsiz mevkilerde bulunsun, mevcutların en iyisi ve özel payeler almada

sıradan kimselerden daha layık görülürlerdi. Bu gelenek normal kabul edildiği gibi şeref ve haysiyet kırıcı da değildi.

Saraydaki ilk gece sobadan (mangal) ötürü biraz rahatsızlık içinde geçti. Bir Avrupa evinde ocak yatak odasıdır ve kışın burayı ısıtır. Böyle bir ocağın bacası duvara çok yakın bulunup dumanı çatıdan dışarıya verir. Burada ise, yemek ikramında kullandığımız bir Tayland tepsi büyüklüğünde bir tepsi kullanılıyordu. Bu tepsi mangal kömürü ile doldurulmuş ve üzeri küle örtülmüştü. Külün üzerine de eski bir at nalı konulmuştu. Avrupalılardan öğrendiğime göre bu at nalının şans getirsin diye konulduğunu tahmin ettim. İçinde güzel kokulu yağ bulunan bir şişe tepsinin yanında duruyor ve ısındığı zamanda odanın her tarafına güzel bir koku yayıyordu. O gece böyle bir mangal konmuştu odama. Alışık olmadığım için bir Avrupa yatak odasında yapılacağı gibi kapı ve pencereleri örttüm. Anladığıma göre hava dışarı çıkamadığı için sabah olduğunda başım çok ağrıyordu. Başlangıçta ateşimin yükseldiğini zannettim. Fakat arkadaşlarıma sorduğumda onlardan birkaçının da aynı şeyi hissettiğini öğrendim. Biraz düşündükten sonra baş ağrısına sebep olan şeyin duman salıveren mangal olduğunu anladım. Dolayısıyla görevliye yatak odasına mangal koymamasını söyledim. Sözlerim Sultan'ın kulağına varmış olması gerekirken aynı gün benim için Avrupa tarzında bir ocak yapılması için görevliye emir vermişti. Baca yapmak üzere duvardan bir delik açtıklarını görünce, bu mevsimde havanın fazla soğuk olmadığını, dolayısıyla yatak odasında bir ocağa gerek bulunmadığını belirterek duruma şiddetle itiraz ettim. Diğer taraftan duvarda çok güzel resimler vardı, benim için yapılacak ocak dolayısıyla açılacak bir delikle berbat olacaktı. Durmaları için yalvardım, fakat bana Sultan'ın her emrinin yerine getirilmesi gerektiğini ve hiç kimsenin bunu durduramayacağını söylediler. Böyle bir gerekçeden sonra Sultan'ın emrine uymaktan başka yapacak bir şeyim kalmamıştı.

Aynı yirmisinde Sultan beni kabul edecekti. Fakat o gün Selamlık Merasimi vardı. Geçit resmini izlememe müsaade edilmişti. Merasimden döndüğünde beni kabul edecekti. Bu Selamlık Merasimi Müslümanlarca kutsal bir gün olan Cuma günü yapılıyordu. Sultan maiyeti ile birlikte namaz kılmak üzere bir camiye gitti. Bu, bizim sadakat yeminine benzeyen çok ciddi bir durumdu⁴.

⁴ Selamlık Merasimi, Sultan'ın katıldığı Cuma namazıdır. Inananlar Sultan'ın adını kendi Halifeleri olduğu için saygı ile anmalarına rağmen, bu Taylandlıların yemin etme merasimine tamamen benzemektedir.

Saat onikiyi birkaç dakika geçe beraberimdekilerle birlikte resmi elbiselerimizi giyerek sarayın önüne geldik. Görevliler bizi sarayın önünde bulunan yüksek bir çardağa götürdüler. Buradan caminin dış kısmını tamamen görebiliyorduk. Öğle vakti hafif yemekler verildi ve beni yolcu etmek üzere gelen Rus asilzadeleri ile bazı Avrupalı yüksek rütbeli kimseler büyükelçiler gibi- de hazır bulunmak üzere davet edilmişlerdi. Bana söylendiğine göre, bana eşlik eden bütün Ruslar, Sultan tarafından kabul edilmiş ve kendilerine nişan ve madalyalar verilmişti.

Sultan'ın namaz kılmaya gittiği cami Budda Zümrüd Tapınağı⁵ gibi Saray'ın içinde idi. Hükümdarın geçeceği yolda sıralanıp halkalanan çeşitli alaylar ve etrafı dolduran saflarca süvari, topçu, piyade ve denizciler vardı. Askerlerin sayısı beşbinden aşağı değildi. Türk askeleri iri ve güçlü idi. Eğitimleri Avrupalı askerlerinkinden daha hafif olmasına rağmen çok becerikli ve hünerli idiler. Bu Türk askerleri güçlülüklerden yılmamada üstündüler, çünkü Avrupalı askerler gibi yeme -içme ve yatacakları yerler hakkında daha az müşkilpesent idiler. Sayılar eşit olursa yenilmezler.

17 yıl önce Ruslarla savaştıklarında Osman Paşa komutasındaki Türk askerlerinin sayısı Ruslarınkinden azdı. Buna rağmen Rus imparatorluk askerlerine karşı beş ay dayanabilmişlerdi. Günümüzde bile Avrupalılar Türk askerlerini küçük görmezler. Bu Selamlık Merasimine katılan askerlerin sayısı, daha önce aynı merasime tanık olan bir Avrupalıya göre genelde daha azdı. Sadece başka ülkelerden özel misafirler olduğu zaman asker sayısı daha fazla oluyordu.

Askerler düzen aldıktan sonra, Saraydan ilk önce saray kadınlarının geçit resmi başladı. Önlerinde el ele tutuşmuş iki saray görevlisi vardı. Bana söylendiğine göre bunları izleyen ve bir Avrupa yapısı olan araba Valide⁶ Sultan'ın arabası idi. Arkalarında yine el ele tutuşmuş iki harem ağası vardı. Diğer taraftan ön ve arkalarında erkeklerin bulunduğu benzer bir araba daha vardı. Bunun kime ait olduğunu kimse bilmiyordu. Zannederim bu harem kadınlarının arabasıydı, çünkü Sultan'ın bir karısı olup olmadığı bilinmiyordu. Varsa bile bunu araştırmak benim görevim değildi. Her iki arabada camiye giderek atları çözümlüp birbirlerine eklendi. Hepsi bu kadar. İçlerindeki yolcular inmedi. Merasim sona erdiğinde tekrar saraya getirildiler.

⁵ Emeral Budda Tapınağı, Bangkok'taki Grand Palace'nin içindeydi.

⁶ Valide, Valide Kraliçe anlamına gelmektedir.

Biraz önce adları geçen harem ağaları yada hadımlar, o sırada Avrupalıların bizden görmek için harekete geçmemizi isteyecekleri şeyler gibi gözüküyorlardı. Ancak Türkler onlar hakkında soru sormamızı istemiyorlardı. Bunların çoğunluğunun Nubia'dan geldikleri söyleniyordu. Küçüklüklerinde hadım edilmişlerdi. Bu gibi kimseler sadece saraylarda bulunabilir. Siyah olmaları onların bir özelliği idi. İster genç ister yaşlı olsunlar, hatta 13 yada 14 yaşlarında iken bile yanakları çökük ve kırışık. Eşine rastlanmayacak kadar tuhaf bir durum.

Saray kadınları⁷ alayı bir süre ilerledikten sonra çeşitli birliklere mensup subaylar gibi giyinmiş altı çocuk saraydan çıkıp askerlerin önünde sıraya dizildiler. En büyüklere 14 ve sıranın en sonundaki çocukta 8 yaşlarında idi. Subaylar kendi üstlerini selamladıkları gibi onları selamladılar. Dolayısıyla çocuklar Sultan'ın oğulları olmalıydılar. Tercümanıma sorduğum zaman bazılarının Sultan'ın oğlu olduklarını söyledi. Sultan'ın kaç oğlu olduğunu sorduğumda ise cevabı altı oldu. Aynı soruyu başkalarına sorduğum zaman bazıları beş belkide yedi idiler. Dolayısıyla doğrusunu bilmedikleri yada tümü Avrupalı olan misafirlere sırrın verilmemesi gerektiği düşüncesinde olabilecekleri sonucuna vardım. Böylece Taylandlılardan da gizli tutmuş oldular.

Bir süre sonra yüksek rütbeli subay ve sivil memurlardan oluşan bir geçit resmi başladı. Bunlar takriben otuz kişi kadar olup, saray polisleri gibi iç duvarın kapısından caminin merdivenlerine doğru iki sıra oluşturacak şekilde yürüyorlardı. Çok geçmeden Sultan'ın geldiğini bildiren bir boru sesi duyuldu. Herkes hareketlendi, askeri birliklerin her biri silahlarını düzeltti ve saflarında dik durarak Sultan'ı karşılamaya koyuldular. İki saray görevlisi el ele tutuşmuş vaziyette Sultan'ın alayının önünde yürüyorlardı. Sonra bir çift beyaz arap atının çektiği ve önünde bir sürücünün bulunduğu dört tekerlekli açık bir araba geldi. Sultan içinde oturuyordu. Ruslarla savaşan orduya komutanlık yapan usta bir asker olan Saray veziri⁸ Osman Paşa önde oturmuştu. Sultan'ın arabasından sonra subay ve erlerden oluşan muhafızları geldiler. Onları iç oğlanlarının çektiği saraya ait, eğerli ve sayıları yaklaşık olarak altı kadar olan at izledi. Arkalarında bir çift beyaz arap at koşulu fakat sürücüsü bulunmayan açık yedek bir araba vardı. Sultan'ın arabası yaklaştığında askerler selama durdu ve bando milli marşı

⁷ Kadınlar haremde bulunan kadınlardır.

⁸ Vezir unvanı Türkçedir. İngilizcede genellikle "vizier" şeklinde yazılır. Yüksek rütbeli bir memur anlamına gelir, bazen de günümüzdeki bakana eşittir. Sadrazam ise Başbakan'ın karşılığıdır.

çaldı. Araba tam karşısına geldiğinde ise askerler Sultan'ı selamlamak üzere sağ ellerini silahlarından çektiler ve yaşa diye bağırdılar. Her sıra aynı şeyi yaptı. Sultan'ın arabası yüksek çardaktan geçerken ben kendisini selamladım, sivil elbiseli olanlar da eğildiler. Sultan camiye geliş ve gidişlerinde selamlarımıza karşılık verdi. Arabası caminin avlusuna girince, kendisini karşılamak üzere her iki tarafta sıra halinde duran ileri gelenler hep birlikte eğildiler. Bana söylendiğine göre üç türlü selam veriş şekli vardı. Sağ eli alna değdirmek üzere kaldırmak alçak selamdı. Bu denk kimseler arasında yada rütbece yüksek kimseler tarafından daha aşağı durumda olanların selamlarına karşılık verilirken kullanılırdı. Bu bir 'wai'⁹ye karşılık vermek yada dostluk belirtmek için sağ eli kaldırma şeklindeki Tayland adetine karşılıktır. Orta selam ise sağ eli önce ağza sonra da alna götürmekti. Daha üst mevkide kimseler selamlanırken kullanılırdı. Bu da mevkice üst durumda olan bir kimsenin büyüklüğünü yada saygıdeğer sözünü alna götürmeden önce öpmek anlamına geliyordu. Bizim "wai" için ellerimizi bağlamamızın karşılığı idi. Yüksek selam da vücudu, sağ el neredeyse yere değecek kadar eğip sonra onu alını öpmek ve dokunmak için kaldırmaktır. Bu bizim "Thawai Bankom" (krala saygı sunmak)'a benziyordu. Dolayısıyla bu tür selam sadece Sultan için kullanılıyordu. Sıra halinde duran birçok asilzade bu tür selamı verdiler. Seyretmesi çok ilginçti, çünkü hareket halinde bir sürü el vardı. Bu tür yüksek selamı, bir görevli Sultanla konuşmadan önce yada her emir alışında kullanılır. Sultanla yemek yediğim sırada tercüman, Sultan'ın bana hitaben söylediği sözleri çevirmeden önce her defasında bu yüksek selamı veriyordu. Benim cevabımı Sultan'a çevirirken yine selam veriyordu. Tercümanın eli neredeyse hiç yerinde durmuyordu. Fakat bunu çok tekrar ettiği için eğilmeye zamanı kalmıyor, sadece elini kaldırıp indirerek kısa yoldan selam vermekle yetiniyordu. Biraz düşününce, bu adetleri tenkit etmemem gerektiğini anladım. Bizim çömelme ve sürünme gibi adetlerimizi görecekseler bunları da yapılması zor olan şeyler olarak düşünürler. Bütün bunlar her iki taraf içinde kişinin alışmış olduğu şeylere bağlıdır. Ben bunu, sadece alışılmışın dışında bir şey olarak gördüğüm için anlatıyorum.

Hükümdarın arabası caminin merdivenleri önünde durdu. Geniş kübbeli bir Türk gelip Sultan'ı karşıladı. Bu kişi namazı kıldırarak büyük bir din öğreticisi olmalıdır diye düşündüm. Sultan içeri girdi, nereye oturduğunu ve ne yaptığını bilemezdim. Çünkü caminin içini göremiyor-

⁹ "Wai", Tayland usulü saygı gösterisi yada karşılamadır. Kavuşturulmuş ellere alını değdirmek suretiyle yapılır.

dum. Ancak biraz sonra caminin yanındaki minareye tırmanan bir müezzin gördüm. Bana ince ve tiz gelen yüksek bir sesle seslendi. Dediği şeyi anlayamazdım. Bana bunun halkı namaza çağırıyor olduğu söylendi. Sonra 20 dakika kadar bir sessizlik oldu. Görebildiğim kimseler sadece, caminin etrafında dolaşan yada duran uşak ve görevlilerdi. Bu durum Kralımızın keşişlere Kathin¹⁰ vermek üzere tapınağa girdiği zamanki durumdan pek farklı değildi.

Biraz sonra bando çaldı ve caminin penceresinin açıldığını gördüm. Söylenildiğine göre Sultan burada oturuyor ve bağlılıklarını bildirmek üzere askerlerin resmi geçit yapmalarına izin veriyordu. Halkalar halinde orada bir araya gelmiş olan birlikler sıra düzeni içerisinde caminin avlusuna girdiler ve oturan Sultan'ı selamlayarak caminin başka bir kapısından dışarı çıkıp eski yerlerine döndüler. Sultan'ın oğulları, önlerinde yürüyecekleri birliklerin uniformalarını giymişlerdi. Süvari yada piyade oluşlarına göre bazıları atlı bazılarıda yaya idi. Askerler bağlılıklarını bildirdikten sonra, Sultan ilk geldiği şekilde Kabul Salonu'na döndü. Farklı olan şey Sultan'ın bu sefer yedek arabaya binmesi ve arabayı da bizzat kendisinin sürmesiydi. Atlı dört saray muhafızı arabaya eşlik ettiler. Gelirken de neden böyle yapmadığını bilemiyorum.

Sultan'ın dönüşünden takriben beş dakika sonra, saray görevlileri beni ve beraberimdekilerini köşkten almak üzere geldiler. Kabul Salonu'na varıncaya kadar bir süre küçük ve büyük odalardan geçtik. Vardığımızda, sayıları takriben onbeş kadar olan sıralar halinde dizilmiş askeri yada sivil kişilerden oluşan yüksek rütbeli asilzadeler vardı. Resmi elbisesini giyen Sultan bizi kapıda karşıladı, elimizi sıktı ve Prens Chira ile bana küçük bir odaya girmek üzere kendisini takip etmemizi söyledi. Bizim sadece konuşmalarımızı çevirecek olan tercüman geldi. Diğer görevliler dış taraftaki odada beklediler. Sultan bir sandalyeye oturdu ve bize de munasip yere oturmamızı söyledi. Bize sigara ikram ederek Kralımızın hatırını sordu. Ben de en son aldığım haberlere göre kendisinin iyi olduğunu bildirdim. Sultan bana Avrupa seyahatim, Prens Chria'ya da dersleri hakkında sorular sordu. Başka bir takım konular ile ilgili sorular da sordu. Davranışları, kendisinin Siyam hanedanlarını ilk defa başkentinde ağırladığı için memnun olduğunu gösteriyordu. Yeterli bir süre konuştuktan sonra yerinden kalkarak beni ve Prens Chria'yı tekrar Kabul Salonu'na götürdü. Benimle beraber gelen bütün yüksek seviyedeki görevlileri kendilerine takdim ettim. Sultan da

¹⁰ Kathin, giyecek ve ilaç gibi maddi gereçlerin keşişlere verildiği dini bir seremonidir.

orada bulunan yüksek seviyedeki Türk görevlilerinin tümünü benimle tanıştırdı. Sonra kaldığım yere dönmek üzere müsaadelerini istedim. Sultan'ın biraz sonra ziyaretimi iade edeceği bana söylendi. Dolayısıyla üstümü değiştirmeyip kendilerini karşılamak üzere bekledim.

Sultan ziyaretimi iade etmeden önce bir görevliye, bana ve refakatimdeki kimselere, mertebelerimize göre verilmek üzere Türk nişanları getirmesini emretmişti. Ayrıca kendisine, henüz genç olmasına rağmen Kral'ın oğlunun beraberimde Türkiye'ye gelişinden memnun olduğunu bana bildirmesini söyledi. Sultan, İstanbul'a yaptığı ziyarete bir hatıra olmak üzere Prens'e bir nişan takmak istiyordu. Fakat bunu yapmadan önce, Prens Chira'ya nişanı alması için izin verip vermeyeceğimi öğrenmek istedi. Görevliye, Sultan'ın iltifatından dolayı çok memnun ve minnettar olduğumuzu, duygularımın ifade edilemeyecek kadar büyük olduğunu bildirmesini istedim. Fakat cevap vermek çok güçtü, çünkü Kralımızın Prens Chira'yı öğrenim için Avrupa'ya göndermişti. Onun en iyi öğrenimi görmesini istiyordu. Kendisine eğitimini sürdürülebilmesi için gerekenin dışında ne bir unvan nede maiyetine kimseler vermişti. Prens Chira'ya bu sefer sadece bir öğrenci olarak benimle beraber gelmesine izin verilmişti. Yabancı ülkeleri ve saray adetlerini görmesi eğitimi için faydalı olacaktı. Kral, kendisine hiçbir ülkede nişan yada madalya almasına müsaade etmediği gibi almamasını da emretmemişti. Dolayısıyla, kralın bu konuda ne diyeceğini bilmeyen benim gibi birisi için, evet yada hayır demek çok zordu. Maamafih, Sultan büyük bir hükümdardır. Tayland kralı da başka bir hükümdar. Dostça bir ilişki kurmak için ne gerekiyorsa kendileri karar vermelidir. Benim gibi aşağı bir seviyede ve bu soruya cevap veremeyecek bir kimseye hiç sormamak daha iyi olacaktır. Görevli cevabımı Sultan'a bildirmek için geri döndü. Bir süre sonra geri dönüp Sultan'ın verdiği cevaptan memnun olduğunu bana bildirdi. Bununla birlikte Kral'ın oğlunun başkentini ziyaret etmek için gelmesinden dolayı memnuniyetini göstermek istemişti. Henüz küçük olmasına rağmen kendisine özel bir paye olmak üzere bir hükümdarlık nişanı verilecekti. Dolayısıyla Sultan nişan ve madalyaların verilmesini emretti. Prens Chira'nın kabul etmesine izin verdim ve hepimiz Sultan'ı karşılamak üzere Türk nişanlarını taktık.

Bir müddet sonra, bir arabayla sarayı çevreleyen yoldan geldi. Camiye giderkenkine benzeyen bir geçit resmi yapıldı. Beraberimdekilerle birlikte arabaya gidip kendilerini karşıladık. Arabadan indi ve ellerimizi sıkı. Saray görevlisi kendisini Merasim İkametgahı'nın aşağı katındaki küçük salona götürdü.

Avrupa saraylarında, bir yüksek rütbeli saray görevlisinin önden yürüyüp yol göstermesi adetti. Böyle resmi münasebetlerde neredeyse her sarayda bu yapılır. Bazı saraylarda saray görevlisi, makamın resmi bir alameti olarak altın bir bastonu elinde tutardı. Öte yandan diğer bazı saraylarda da elinde bir şey taşımazdı. Bir saray görevlisinin önde yürüyüp yol göstermesi adeti benim gibi yabancı misafirler için çok yararlıydı. Mesela, saraya gelip arabadan dışarı çıktığımız zaman görevli yolu göstermek üzere bizi karşıladı. Kapıdan girer girmez bize yolu gösterecekti. Hata yapma korkumuz olmadan kendisini takip ettik. Bizi doğru yola itecek bir kimseye de gerek kalmamıştı. Duyduğuma göre bazı saraylarda, saray görevlisi, saygısını belirtmek için misafirine yüzünü dönerek arka arkaya doğru yürürdü. Öte yandan Avrupa'da gördüğüm kadarı ile görevli, sadece bir kapıya vadiğinde yada bir köşeyi dönecek olduğunda bizi beklemek ve kaybolmamıza engel olmak için dururdu. Yaşlı biride hiç arkasına dönmeden yürümeye devam etmişti. Fakat bu Türk saray görevlisi görgü ve nezaket kurallarında çok titizdi. Hiçbir şey söylemeden önce arka arkaya yürüyerek yüksek selamı verdi. Bir şeye takılır da düşer diye çok merak etmişim ama dengesini asla kaybetmedi. Çok tatbikat yapmış olmalı idi.

Sultan küçük salona inip oturdu. Salonda ben, Prens Chira, Dışişleri Bakanı ve bir tercüman vardı. Prens Chira ve ben verdiği nişanlardan ötürü, maiyetimizin adına Sultan'a şahsen teşekkür ettik. Sultan, benim İstanbul'a yaptığım bu ziyaretin ileride her iki başkentini dostça münasebetler kurmasına vesile olmasını dilediğini belirtti. Ayrılma zamanı gelinceye kadar çeşitli konular hakkında konuştu. Böylece ilk resmi görüşme sona erdi.

Bu Sultan, Padişah Abdülhamit idi. Yaşı 49 du (Ratnakosindra döneminin 110. yılında). Kendisi Sultan Abdülmecit'in oğlu olup Osmanlı hanedanının 34. sultanı idi. Orta boylu, zayıf ve çökük yanaklı idi. Hayattan zevk almamış birine benziyordu. Ülkeyi yönetmek için çok çalıştığını söylediler. Bütün resmi raporları göz önünde tutuyor ve gerekeni yapıyordu. Her işle o kadar ilgileniyordu ki uyku uyumaya pek zamanı kalmıyordu. Bu bilgiyi bana Türk asilzadeleri vermişti. Doğru olup olmadığı bana bu bilgiyi verenlere bağlıdır. Her işle ilgilendiği doğru olmalıydı. Çünkü ben bunu mangal meselesinde bizzat müşahede ettim. Diğer bir delil de benim koleksiyon yapma merakımla ilgili idi. Avrupa'yı ziyaretim sırasında bulunduğum ülkelerin posta pulları, paraları ve posta kartlarından örnekler topladım. Nereye gittimse zamanım olduğunda bunları satın almak için dışarı çıkardım. Avrupa'da yaptığım gibi Türkiye'de dolaşmak için durumumun müsait olmayışından ötürü bu şeyleri bana almaları için bazı

görevlilerden ricada bulundum. Ricamı kabul ettiler fakat bir şey de yapmadılar. Unuturlar düşüncesi ile kendilerine tekrar hatırlattığımda bana, Sultan'ın bana vermek üzere bütün bunları zaten hazırladığını bildirdiler. Dolayısıyla her söylediğim yada yaptığım şeyin kesinlikle Sultan'a bildirdiğinin farkına vardım. Ondan sonra isteklerimi hiçbir görevliye söylemedim.

Türkiye'de uzun süre kalan Avrupalılardan duyduğum yada okuduğum şeyler ve benim kendi gözlemlerime göre Türk saray adeti çok değişik gibi gözüküyordu. Bu Türkler müslüman oldukları için Peygamber Muhammed tarafından söylenip yazdırılan Kuran'daki geleneklere kesinlikle uymak zorunda idiler. Kuran'daki tahta geçme kuralına göre, aynı rütbe ve hanedana mensup kimselerin aralarındaki en yaşlı kişi gençlerden önce sultan olurdu. Mesela, ölen bir sultanın üç oğlu varsa içlerinden en büyüğü tahta geçer *. Birçok oğulları olmasına rağmen ikinci sultan öldüğünde kendisinin küçük kardeşi tahta geçer. Başka kardeşinin olmaması durumunda oğlu tahta geçer.

Bu tahta geçme geleneği, Peygamber Muhammed'in torunu İmam Hüseyin'in Yezid ile savaşmasından günümüze kadar hanedanda bir kıskançlık sebebi olmaya devam etmiştir. Düşündüğümde sebebi kolayca anlayabiliyorum. Eğer bir kardeş diğerinden üç yaş büyük ise tahta kendisi geçer. Büyük kardeş 70 yaşını aştığı zaman küçük kardeş 67 yaşında iken tahta geçmiş olur. Büyük kardeş ne kadar erken ölürse küçük kardeş te o kadar uzun süre tahtta kalır. Dolayısıyla kardeşlerin birbirlerine itimat etmemeleri gayet normaldir. Büyük kardeş 'küçük kardeşim tahta geçebilmek için benim ölmemi arzuluyor yada bana zarar verebilmek için bir vesile arıyor' şeklinde bir endişe içindedir. Hain küçük kardeş bunu aynen yapabilir. Kısacası birbirlerine itimat etmeleri çok zordu. Şimdilerde buna verilebilecek bir örnekte bir sarayda hapsedilip gözaltında bulundurulduğu söylenen Sultan'ın kardeşi ve halefi olan Mehmet Reşat Efendidir. Kendisi Sultan'dan iki yaş küçüktür. Hiçbir görevli ile irtibat kuramaz. Bu prensle ilişki kuran her kim olursa olsun hemen cezalandırılır. Örneğin Sultan onu sürgüne gönderebilir. Eğer veliaht, Sultan'ın oğlu yada kendisinden çok daha genç biri değilse yukarıda belirtildiği biçimde çok acı çekecektir. Bu eski bir gelenektir ve bundan etkilenen de sadece adı geçen prens değildir. Tahta varis olan kim olursa olsun çok şanssız bir kimsedir.

* Bilindiği üzere Kuran'da böyle bir hüküm yoktur. Bu yazarın noksan bilgisinden kaynaklanmaktadır.

İleride görevi olacak olan idare etmeyi öğrenmek yada kendisini göreve hazırlayacak olan hükümet memurları ile arkadaşlık kurmak için hiçbir şansı olmayacaktı. Durum böyle iken bir sultanın kişisel yapısına göre iyi yada kötü bir idareci olabileceğini söylemektedirler.

Bu tahta geçme geleneği içerisinde Sultan'ın oğullarını ilgilendiren kötü bir şey vardı. Babalarının sağlığında, kendilerine ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, payeleri, geçici bir süre zevkini çıkardıkları ödünç alınmış bir şeydi. Bütün görevlilerden gördükleri saygı ve itibar sadece Sultan'ı hoşnut kılmak için yapıyordu. Sultan ölür ölmez içlerinden biri gelecekte tahta varis olacak kadar şanssız oluncaya kadar oğullar inzivaya çekilir ve unutulurlardı.

Türk hükümdarlık ailesinin yukarıda belirttiğim şekilde bir tahta geçiş geleneği vardı. Bu müzmin bir hastalık gibiydi. Prenslerin milli meselelere katkıda bulunmaya hiçbir şansları yoktu. Türkiye'de bulunduğum sürede, özellikle bütün önemli görevlilerle tanıştığım halde bir tek prense bile rastlamadım. Selamlık merasiminde subay kıyafetleri giyen oğullarına hayran kaldığımı Sultan'a söylediğim zaman bana sadece onların ülkeye hizmet için eğitildikleri söyledi. Onlarla tanışmama müsaade etmediği gibi kendileri ile konuşmama da izin vermedi.

Yukarıda anlattığım böylesine zararlı bir tahta geçiş geleneğinin neden değiştirilmediğini merak edebilirsiniz. Ben kendim de merak ettim ve Türklerin de bunu değiştirmek istediklerini anladım. Eğer mümkün olsaydı Sultan bunu çıkaracağı bir fermanla çoktan değiştirdi. Fakat bu durum Kuran'da yazılı bir kural olduğu için değiştirilmesi yasaklanmıştı. Değiştirilecek olursa halk bunu dini şeylere saygısızlık olarak görecekti. Halk tarafından kabul görmediği zamanda ülke içinde kargaşalık olabilirdi. Bu sebepten dolayı geleneğe uymak zorundalar. Sultan'ı koruma tedbirleri daha başka yerlerde gördüklerimden daha sıkı idi. Bu belki de yukarıda izah ettiğim tahta geçme geleneğinden yada benim bilemediğim başka bir sebepten ötürü olabilirdi. Davetsiz gelecekleri engellemek için yanına gelmesine müsaade edilen kimseler seçilirler ve belirli bir sayıda olurlardı. Sultan saraydan yılda ancak bir defa dışarı çıkardı ki buda ibadet için bir camiye gittiği zamandı. Yılda bir kere yapılan bu şey bizim kralın Kathin Gezi'sine benzerdi. Böyle olmasına rağmen hangi camiye gideceği ancak bir veya iki gün öncesinden belli olurdu. Eskiden Selamlık Merasimi için Sultan sırayla çeşitli camilere giderdi. Şimdiki Sultan başa geçtiğinde, daha öncekilerde olduğu gibi başka bir camiye gitme zorunda olmasın diye Saray içerisinde bir cami yaptırdı. Kendi güvenliğine bu kadar dikkat göstermesini

hiç anlayamadım. Ancak, Türklere bu konuda soru sormak haddini bilmezlik olacak ve onlarda hiçbir zaman doğruyu söylemeyeceklerdir. Avrupalılara sorduğum zaman onlar bana Türkiye'de öldürme olayının çok kolay olabileceğini söylediler. Şimdiki Sultan'ın babası Sultan Abdülmecit zehirlenmişti. Sultan'ın amcası Sultan Abdülaziz 15 yıl tahta kaldıktan sonra sürgüne gönderilmişti. Çok geçmeden de öldürüldü. Kardeşi Sultan Murat üç ay tahta kaldıktan sonra delirmiş ve tahttan indirilmişti. Kendisi hâlâ hapistedir. Daha sonra şimdiki Sultan tahta geçmiştir. Söylendiğine göre kendisinden önceki üç sultanın başına gelenleri gördükten sonra aynı şeyler başına gelmesin diye Sultan'ın çok dikkatli olmasını anlamak zor değildi. Öte yandan Sultan'ın çok yetenekli bir kimse olduğu söylenmektedir. Tahta geçtiği zaman ülkede bir isyan vardı ve dışarıdan da Ruslar saldırı halinde idi. Dış düşmanı mağlup edince ülkeyi karıştıran isyancıları ezdi ve o günden bu yana ülke huzur içinde idi. Bunu duyduklarımı dayanarak söylüyorum. Doğru olup olmadığını bilemiyorum. Sultan'ın saraydan hiç dışarı çıkmaması ile ilgili kısmını hiç unutamıyorum. Çünkü bu hakikaten dayanılmaz bir şey olabilir. Herkes aynı şeyi söylemektedir. Dolayısıyla Sultan resmen sarayın dışına çıkmasa bile, eski halifeler gibi ara sıra değişik kılıklara bürünüp dışarı çıkabileceğini düşündüm.

Ayın yirmisi akşamı yemekten sonra Sultan beni ve maiyetimdekileri sarayın içerisinde bulunan tiyatroya davet etti. Bizleri Merasim İkmethahı'na açılan kapıdan geçirek kuzey yada güneye doğru götürdüler. Bir süre sağa sola dönerek birçok küçük ve büyük odalardan geçtik. Sonra Sultan'ın bulunduğu odaya geldik. Bizimle tokalaştı ve biraz konuştuk. Sonra beni ve Prens Chira'yı tiyatrodaki kendi locasına götürdü.

Tiyatro Avrupa tarzında inşa edilmiş olup elektrikle aydınlatılmış ve çok güzel dekore edilmişti. Bizim Vajirayan kütüphanesindeki tiyatromuzdan biraz küçüktü. Üç tarafında birer balkon vardı. Sultan'ın locası sahnenin tam karşısının soluna düşüyordu. Onun sağındaki loca saraylı kadınlar içindi. Bu locanın altın yapraklarla kaplı bir kafesi vardı. Böylece içeride bulunanları kimse göremiyordu. Bayan locasının yanında bulunan balkon saray görevlileri içindi. Bunun karşısındaki yer ise hükümet memurları ve Taylandlı maiyetime ayrılmıştı. Balkonların alt kısmında harem ağaları (hadımlar) görevli idiler. Bunun ötesinde eğlencede görev alacak müzisyenler vardı.

Bugünkü gösteri bir tiyatro oyunu değildi; saray bandosu, akrobatik hareketler eşliğinde Avrupa nağmeleri çalacaklardı. Beden eğitimi hareketleri yaparak çeşitli taklalar attılar. Gösteri iki bölümden oluşuyordu.

Birinci bölümden sonra Sultan çay servisi yapılmasını emretti. İkinci bölümün bitiminde bize başka bir odada yemek yememizi söyledi. Kendisi bize katılmadı. Yemekten sonra kendisine gidip izin alarak kaldığımız yerlere döndük.

Sultan kendisini tiyatrodaki gördüğüm gün Türkiye’de kaç gün kalmak istediğimi sordu. Bende dört gün kalmayı ümit ettiğimi söyledim. Yunanistan’a gidecek gemi pazartesi günü kalkacaktı, dolayısıyla ben de o zaman ayrılmak için izin isteyecektim. Sultan bana, dört günün kısa olduğunu ve bu süre içinde Türkiye’nin fazla bir yerini göremeyeceğimi söyledi. Beş gün daha kalıp kalamayacağımı sordu. İltifatına çok müteşekkir olduğumu bildirdim. Ben Sultan’ın istediği gibi daha fazla kalmak isterdim fakat pazartesi günü ayrılmam gerekiyordu. Bunun da iki sebebi vardı. Birincisi gemiden yerimizi ayırmıştık, ikincisi bu misafirperverliği karşısında mahcup olmak istemiyordum. Aslında İstanbul’a gayri resmi olarak gelmişim, bizi ağırlaması için bir sebepte yoktu. Bu süre içinde bizi ağırlamak zahmetinde bulunduğu için kendisine daha fazla yük olmak istemiyordum. Daha fazla kalacak olsaydım kendisinin bu engin nezaketinden yararlanarak zevk ve sefaya dalmış gibi olacaktım. Bu iki ana sebep dolayısıyla ayrılışımı ertelemeyeceğimden dolayı özür diledim. Sultan yerimizin ayrılmasının önemli olmadığını söyledi. Görevlilere yerlerimizi iptal ettirecek ve bizi Yunanistan’a götürmek üzere bir özel gemi hazırlattıracaktı. Onun misafirperverliğini suistimal etme korkuma gelince, Sultan beni ve maiyetimdekileri tüm samimiyeti ile ağırlamak isteğini ve bunun kendisi için bir sıkıntı olmayacağını belirterek beni temin etti. Nitekim, aynı sülaleden gelen daha önceki sultanların tümü misafirperverliklerinden dolayı çeşitli ülkelerde ün salmışlardı. Eğer daha erken ayrılacak olsaydım bu durum kendisinin beni iyi ağırlamadığı anlamına geleceği gibi şerefini de lekeleyecekti. Dolayısıyla ayrılışımı en azından iki yada üç gün ertelememi istedi. Bu sözlere karşı bir şey söyleyemezdim, çünkü her ne kadar bir yabancı isemde, başkentinde bulunduğum süre içinde onun bir uşağı gibiydim ve söylediği her şeye uymak zorunda idim. Bundan dolayı ayrılışımı perşembe gününe erteledim. Yunan kralına bir telgraf gönderip yolculuğumu ertelediğimi bildirmeliydim.

Ertesi gün yani ayın yirmibirinde Sultan sarayda bir yemek verecekti fakat Pra Vichitravarsarn halen istirahatta olup yemeğe katılmayacaktı. Pra Vichitra Selamlık merasiminden beri hasta yatmakta idi. Bayılmış ve Sultan’ı göremeden kaldığı yere geri dönmek zorunda kalmıştı. Hastalığını duyunca, Sultan sarayın Türk ve Avrupalı doktorlarını onu muayene için

gönderdi ve durumunu öğrenip kendisine haber vermesi için özel hizmetçisini yolladı. Yemek ertelenince o gün biz arabayla etrafı görmek için şehre indik.

Türkiye hem Asya hemde Avrupa'da yer almakta ve imparatorluk Afrika'ya kadar uzanmaktadır. Bizim eski inançlarımıza göre imparatorluk bölünmüş bir ülke ve dolayısıyla talihsiz ve lanetlidir. Bu inancın hakikaten Tayland'dan mı yoksa bazı yabancı kaynaktan mı geldiğini ve hangi gözlem ve antik sebeplere dayandığını bilmiyorum. Ancak, Türk tarihini incelediğimde, imparatorluğun coğrafi yapısının, bu inancı doğrular gibi gözükken sık sık sorunlar çıkardığını gördüm. Bu durumun anlaşılabilmesi için Türk tarihinden biraz söz etmek gerekir.

Ülkenin Avrupa kısmı ve şimdi Türkiye olan Asya daha önceleri halkı hıristiyan olan Avrupa ülkesi idi. Bir kral tarafından yönetiliyordu ve krallığın adıda Bizanstı. İstanbul onun başkenti olarak kurulmuştu. Türkler daha önceleri Avrupa'dan oldukça uzak olan Orta Asya'da yaşıyorlardı. Takriben bin yıl önce Avrupa'nın yakınına yerleşmek üzere hareket ettiler. İkiyüz yıl kadar sonra, Türkler arasından Osman adında büyük bir kişi ortaya çıktı. Bütün küçük komşu ülkeleri fethedip bir krallık kuracak ve kendisini de Osman adıyla bağımsız bir kral olarak ispatlayacak kadar güçlü idi. Türkiye'yi şimdiye kadar yöneten hanedanın ilk kralı idi. Bu Türk gücünün başlangıcı olmuştur. Bu Türkler daha öncede belirttiğimiz gibi Hz. Muhammed'e inanan müslümanlardı. Daha güçlü hale geldikleri zaman Hz. Muhammed'in İslamı öğretme biçimini taklit ettiler ve aynı zamanda da krallığın sınırlarını genişlettiler. Eğer bir ülke İslam'a inanmamışsa önce onu ikna etmeye çalışırlardı. Halk İslami inancı kabul etmek istemezse Türkler saldırır ve onların topraklarını istila ederlerdi. Türkler bir ülkeyi aldıkları zaman İslamı kabul eden düşman eşit bir şekilde iyi muamele görürdü. Eğer düşman hâlâ eski inancında ısrar ederse, öldürmezdi fakat kendisine iltifat edilmez ve esirlere benzer bir şekilde toplumun daha aşağı bir tabakasında yer alırdı.

Osman öldükten sonra yerine geçen her güçlü idareci krallığını genişletmeye çalışmıştır. Türkler 1453 yılında Avrupalı Bizans Krallığı'nın başkenti olan İstanbul'u fethettiler. Böylelikle Türkler başkentlerini bundan sonra Avrupa'ya nakletmiş oldular. Güçlü oldukları zaman Avrupa'da büyük topraklar elde ettiler. Bir defasında orduları Avusturya'nın başkenti Viyana kapılarına kadar dayanmıştı. Ancak, güç suya benzer; arazi ve ormanları kaplamasına rağmen sonunda kurur. Gerçek budur. Aynı şekilde, Viyana açıklarına saldırı ile birlikte Türk gücü doruk noktasına çıktıktan

sonra Ruslar gibi çeşitli Avrupa halkları daha güçlü bir şekilde gelmişler ve Türkleri yavaş yavaş geriye püskürtmüşlerdir. Buna rağmen günümüzde Türk krallığı oldukça büyüktür. Avrupa, Asya ve Afrika'yı içermektedir. Avrupa'da büyük bir güç olarak görülürdü. Türkiye'nin hikayesi kısaca böyledir. Herşeyden önce krallığı üç kıtaya yayılmış olduğundan sıkıntılar içinde ve lanetlenmiş olarak gözükmektedir. Türklerin idaresi altındaki halklar çeşitli ırklara mensup olup değişik diller konuşmaktadırlar. Asya ve Afrikadaki halklar müslüman olup Avrupalı değildirler. Fakat Avrupa'da, Avrupalı olan hıristiyanların sayısı Avrupalı olmayan Müslümanların sayısından büyüktür. Avrupalı hıristiyanlar değişik ırk ve dile mensup halkın gücü karşısında kendilerini ezik hissetmiş olmalıydılar. Ataları ülkelerini Türkler karşısında yitirdiklerinden dolayı kendileri her zaman bu ülkeleri geri almayı ve kendi ırk ve dillerinden olan Avrupalıların idaresi altında yaşamayı düşünmüşlerdir. Bunu yapamadıkları zaman sabretmek zorunda kaldılar. Eğer bir fırsat ele geçirecek olsalar Türk idaresine karşı isyan ederler. Bunlar yakıt gibidirler. İsyanlarını, hükümet güç kullanarak bastırıldığında kendi dinlerinden olan çeşitli Avrupa ülkelerine haber verirler ve bunun sebebini de kendilerinin hıristiyan olmasına bağlayarak, Türklerin ataları gibi kendilerine de zulmettiklerini söylerlerdi. Bu Avrupa ülkeleri çok kızarlar ve Ortadoks hıristiyanların başı olan Rus imparatoru ile Roma Katolik hıristiyanlarının koruyucusu Fransız hükümdarı gibi büyük Avrupa güçleri Türk Hükümeti nezdinde protesto ederlerdi. Bazan Türkiye uzlaşır ve durum sulh içinde halledilir bazan da çatışma bir savaşla sonuçlanırdı. Türkiye kaybettiği zaman çoğunlukla kendisinden toprak alınır ve tazminat istenirdi. Bu Türk Hükümeti için çok zor bir problemdi. Uzlaşmayı öğrenmek ve diğerlerinin hilelerine karşı kurnazca davranmak zorunda idi. Öte yandan eğer hükümet hıristiyanların isteklerini çoğu zaman karşılayacak olsa Avrupalı olmayanlar kızıyor ve kendilerini Kuran'nın öğretilerine uymamakla suçluyordu. Dolayısıyla, ne yapacağına karar vermek hükümet için çok zor bir meseleydi.

Diğer bir mesele de Avrupalıların, Türklerin idaresi altındaki toprakların daha önceleri Avrupalılara ait olduklarını düşünmeleri idi. Türkler, mynah'ın (bir Türk kuş) yuvasını ele geçiren King Kroong¹¹ kuşuna benziyorlardı, tabiatıyla her zaman birtakım sıkıntılar olacaktı. Tek çözüm yolu, Türkleri daha önce buldukları Asya'ya sürmek olacaktır,

¹¹ King Kroong kuşunun adı Taylan çocuk tekerlemelerinde geçmektedir. Mynah'ın yuvasını elinden almakta ve onunla yuvanın sahipliği hakkında tartışmaktadır.

böylece bu ülkeler zulümdan uzak ve mesut olurlar. Bu Avrupalıların isteği olmasına rağmen iki sebepten dolayı mümkün olamaz; birincisi Türkler daha çok güçlüdür. Türkleri geri sürmeye çalışacak her ulus onlarla büyük bir savaş yapmak zorunda kalacaktır. Rusya gibi büyük bir devletin Türkleri Avrupa'dan atmaya yetecek kadar gücü olabilsede şu ikinci sebepten dolayı bunun yapılması mümkün değildir; eğer Türkler gidecek olurlarsa bu topraklara kim sahip olacaktır. Rusya yada başka büyük bir güç buraları alacak olursa Avrupa'da daha güçlü bir duruma gelecek ve diğer ülkelere karşı bir tehdit oluşturacaktır. Eğer buralar daha önceki sahipleri olan Yunanistan gibi küçük bir ulusa verilecek olsa, hiçbir çıkar beklemeden başka bir ulusa huzur getirmek ve yarar sağlamak için hangi büyük ulus onbinlerce kişisini feda edecek ve milyonlarca lira harcayacak. Bu iki sebep Türkiye'nin güvenliği için bir garanti olmuş ve üç kitada yaşamadan ötürü doğan laneti de ortada kaldırmıştır.

Türkiye'nin başkenti olan İstanbul, Bosphorus adı verilen boğazın iki yakasında yer almaktadır. Uzaktan manzarası, gördüğüm bütün şehirlerinkinden daha güzeldi. Boğaz derin fakat dardı. Eni takriben 1200 metredir. Her zaman gelip geçen küçük ve büyük gemilerle doludur. Bunlardan demir atmış olanlar bir sıra halinde olup uzun direkleri vardı. Her iki kıyı da bayır şeklindedir. Bebek evleri gibi üst üste dizilmiş sıralar halinde evler ve bahçeler bulunmaktaydı. Kısacası, ufkun sonuna kadar her köşenin açıkca görülebildiği bir yer olduğu için sıkılmadan birkaç dakika durup zevkle seyredilebilirdi. Fakat yoldan geçip binaları daha yakından gördüğümüzde ilgimizi fazla çekmediler. Çünkü Türk evleri küçüktü, tahta ve sade çimentodan yada yarı tahta yarı çimentodan yapılmışlardı. En büyük bina, eğer bir saray değilse, Avrupa ülkelerindekinden daha az gösterişli idi. Avrupa ülkelerinden diğer bir farkı da sokaklarda birçok köpeğin dolaşmasıydı. Bazan bir düzinesine rastlardık. Tayland'daki köpeklere benziyorlardı. Onları gördüğüm zaman bizim köpeklerimize Tayland köpekleri dememizi tuhaf buldum çünkü benzerleri Avrupa'nın Türk kısmında çokca vardı. Buradaki köpeklere neden Türk köpekleri demeyelim? Sokaklarda birçok köpek bulunduğu için Türkler övünüyor, ülkelerinde hemen hemen hiç kuduz vakası olmadığını söyleyerek buna sebep olarakta kendilerinin köpeklere iyi davrandıklarını ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi onları hapsedmediklerini gösteriyorlardı. Bu oldukça ikna edici idi ve ben neredeyse inanıyordum, fakat biraz düşündükten sonra bunun doğru olmadığı kanaatine vardım. Bu konuda daha çok şey söylenebilir.

İstanbul'da görülmeye değer çok şey vardı. Günde iki yada üç yeri görmeye gidiyordum. Günü gününe anlatacak olsam biraz karışıklık olur. Dolayısıyla her defasında bir şeyi anlatayım. Birincisi, tanınmış mimarlar tarafından yapılmış eski büyük camilerdir. En önemli cami Avrupalıların St. Sophia dedikleri camidir. Bu dünyanın en iyi ustaları tarafından yapılmış taş bir bina idi. Ayasofya Camii önceleri bir hıristiyan kilisesi idi ve İstanbul Avrupalıların elinde iken yapılmıştı. Türkler şehri aldıklarında Hz. İsa ve azizlerin resimlerini tahrip ettiler. Bu hıristiyanların şikayet ettikleri bir durumdu. Bir gayri müslim camiye girdiği zaman, bir Müslüman adeti olduğu için, ayakkabılarını çıkarmak zorundadır. Eğer Avrupalılar ayakkabılarını çıkarmamakta direnirlerse, camiye nasıl gireceklerdi? Bu problemi Türkler çok güzel bir şekilde çözmüşlerdi. Ayakkabıları önemsemediklerini fakat dışarıda kirli toprak ve kuma bastıkları için camiye girerken onları çıkardıklarını izah ettiler. Ayakkabıları ibadet için camiye serilen halıların üzerine koymak uygun düşmezdi. Avrupalılar, ayakkabılarını giymişte olsalar, eğer caminin içine toprak ve kum taşımamışlarsa Türkler bir sakınca görmüyorlardı. Dolayısıyla, camiye girerken eğer ayakkabı çıkarılmamışsa bunların üzerine temiz bir çift ayakkabı giymek gerekirdi. Cami görevlileri de ayakkabıların üzerine giyilmek üzere ödünç alınabilecek ayakabılar bulundurmaya adet edinmişlerdi. Fakat camiye girmek için bunları ayakkabıların üzerine giymek pek elverişli değildi. Çünkü bunlar büyükten küçüğe kadar her türlü ayağa uyabilecek şekilde büyük yapılmıştı, kimse ölçüden dolayı şikayet edip sahibini rahatsız edemezdi. Bu gibi büyük ayakkabılar ayakta tutulabilmeleri için topuktan iple bağlanmak zorunda idi. Camide bu ayakkabıları giydiğimiz zaman yeni yürümeye başlayan çocuklar gibi dikkatli bir şekilde yürümek zorunda kaldık. Görülmeye değerdi. Biran düşündükten sonra kendimi suçluyorum. Çünkü Türkler gibi ayakkabılarımızı çıkarmış olsaydık hiçbir sıkıntı olmayacaktı. İnatçılığımızdan ötürü bizi cezalandırmak için iyi bir yol bulmuşlardı.

İstanbul'da çok sayıda saray vardı ve hepside hemen hemen mükemmeldi. Bunlardan üçü önemliydi: Eski Saray, çok eski olmayan Dolmabahçe Sarayı ve şimdiki Sultan'ın oturduğu, yeni yapılmış Yıldız Sarayı. Eski Saray¹² deniz kenarında olup Türk mimarî tarzında inşa edilmiştir. Türkler İstanbul'u fethettikleri zaman yapılmıştır. Şimdi ise hükümdarlara ait taç ve diğer resmi tezyinat ile Hz. Muhammed'in hırkası

¹² Buradaki Eski Saray, Topkapı olarak bilinen saray olmalıdır.

gibi kıymetli şeylerin saklandığı bir yer olarak kullanılmaktadır. Fakat bu hırka kutsal olduğu içi kapalı yerde tutulmaktadır. Ben hırkayı görmedim, gördüğüm şeyler diğer kıymetli şeylerdi. Bunlar arasında en önemlileri birbirlerini takip eden sultanların elbiselerini tek tek giymiş olan mankenlerdi. Bu mankenler çok ilgi çekici idi. Çünkü, eskiden elmas ve mücevherlerle süslemiş olan uzun ve geniş sultan kaftanları yavaş yavaş değişmiş ve Avrupa stiline benzemişti. Buda Avrupalılarla münasebet kurduktan sonra Türklerin adet ve modalarının değiştiğini göstermektedir. Kısacası onlar biz Taylandlılara (Avrupa modasını takip eden) benziyorlardı. Bu müzedeki değerli şeyler sayılamayacak kadar çoktu. Fakat dikkatimi en çok çeken şey büyük zümrüdü. Birisi askerlerin kullandığı kılıç büyüklüğündeki bir süvari kılıcının kabzasında idi. Diğeri, kalınlığı bir inç, genişliği beş inç, uzunluğunda altı inç olan bir parça idi. Öteki parça ise biraz daha küçüktü. Bunların dışında küçük büyük çok sayıda elmas, yakut, inci ve çeşitli türde kıymetli taş ve mücevher vardı. Görünüm ve ölçüleri bakımından bunlar, daha önce gördüklerimizden farklı değillerdi fakat bunların neden Pak Plai¹³ tabaklarına kondukları garipti. Her tabak hemen hemen dolu idi. Sizleri yanılttığımı sanmıyorum. Bunları kendi gözlerimle gördüm, başkaları da gördüler. Bana inanmazsanız onlara da sorabilirsiniz. Tuhaf, bu tabaklar bizde sıradan kimseler tarafından hergün kullanılır. İçlerine elmas ve mücevher konacak kadar kıymetli olduklarını hiçbir zaman düşünmedim. Pak Plai tabakları burada zor bulunuyor olmalı, hemen hemen hiç kimse bunları kullanmıyor. Çok az bulduklarından kıymetli olmuşlar. Size Tayland'dan bir örnek verebilirim: bizim "kaba, pürüzlü iplikler" (rough threads) dediğimiz ve prenslerimizin kaftanlarının etek kenarlarını kıvrıp dikmede kullanılan altın sırmalar. Bunları Hindistan'da pazarlarda yığılı olarak gördüm, onlar bunları dansçıların elbiselerinin eteklerinde kullanmaktadırlar. Bizde kimsede bulunmadığı ve çok az kullandığımız için kıymetli olmuşlar. Bu gibi şeyler ne tenkit edilmeli ne de tuhaf karşılanmalıdır.

Çok eski olmayan Dolmabahçe Sarayı deniz kenarındadır. Daha sonraları Avrupa stilinde inşa edilmişti. Dışarıdan bakıldığında pek etkileyici değildir çünkü beyaz tuğladan yapılmış bir binadır. Fakat içi o kadar güzel dekore edilmişti ki kendisi ile yarışabilecek hiçbir Avrupa sarayı görmedim. Mesela trabzanların başları kristalden yapılmış ve üstleri

¹³ Pak Plai tabakları yazarın zamanında halkın çok kullandığı sade tabaklardır. Şimdi bunlar fazla bulunmamaktadır fakat celadon tabakları kadar da kıymetli değillerdir.

boyanmıştı. Süslenebilecek duvar ve tavanlar, hiçbir masraftan kaçınılmadan Avrupa'dan getirilen en iyi ustalar tarafından yapılmıştı. Bu saray daha önceleri sultanların oturduğu yerdi. Fakat burada birbiri arkasına iki sultan katledilince pek de emin bir yer olmamaya başladı. Dolayısıyla şimdiki Sultan Yıldız Sarayı'na taşındı. Dolmabahçe boş kaldı ve yabancı ülkelerden gelen krallık mensuplarını misafir etmek yada arasına yapılan büyük törenler için kullanılmaya başlandı.

Sultan'ın kaldığı Yıldız Sarayı'na gelince, birkaç gündür orada kalmama rağmen tabiatıyla her tarafını gezemedim. Dolayısıyla sizlere sadece dış tarafını niteleyebildim. Saray bir tepe üzerindeydi. Böyle bir yerde olmasının iki sebebi vardı: güvenlik ve zevk. Tepenin yamacında, saraydan oldukça uzak ve demir dış duvar boyunca serpilmiş güzel ahşap evler vardı. Tahminime göre bunlar, Sultan'ın yakınında çalışan hükümet yada saray görevlilerinin oturdukları evlerdi. Dış kapıdan girdikten sonra, Kabul Salonu'nun yanında bulunan köşke varmadan evvel, dolambaçlı bir yoldan epeyce yürünüp önce askerlerin kışlasından sonrada camiden geçiliyordu. Saray'ın orta kısımlarına geçmek için kışlayı geçip bu duvarın kapısından girmek gerekiyordu. Saray'ın iç duvarı boyunca askerler için baraka, kışla ve dinlenme evleri vardı. Bu duvar takriben üç metre yüksekliğinde idi. İç tarafında ne bulunduğunu bilmiyordum. Sultan'ın bana verdiği albümdeki fotoğraflardan orada bir bahçe ve havuz bulunduğunu gördüm. Kıyıya bağlanmış bir elektrik motörü vardı. Buranın, iç sarayda vakit geçirmek için bir bahçe olduğunu söylediler.

Benim kaldığım Merasim Köşkü, Saray'ın orta kısımlarında idi. Binanın dışında orta duvara kadar uzanan Avrupa türü bir bahçe vardı. Acıbiber, patlıcan ve çeşitli sebzelerin yetiştirildiği görülmeye değer seralar vardı. Boş vakitlerimizde göz zevkimizi tatmin edecek kadar güvercin ve çeşitli kuş kafesleri de vardı. Ne yazıkki nereye gidersek gidelim, sayıları en az dört yada beş kadar olan görevliler bizleri gölge gibi takip ediyorlardı. İstedığımız gibi yürümek yada oturmak, bizleri her zaman takip etmek zorunda olan bu kimseler için oldukça zahmetli oluyordu. Bir gün onlara haber vermeksizin Prens Chira ve Praya Cholayudh ile birlikte bir yürüyüşe çıkmayı planlamıştım. Birkaç adım atar atmaz ayak sesleri işittik. Arkamıza döndüğümüzde görevlilerin peşimizden hızlıca geldiklerini gördük. Durumu belkide kapıda duran nöbetçilerden yada başka bir kimseden öğrenmişlerdi. Bana göre bizleri böyle takip etmeleri gerekiyordu. Çünkü bizler Saray'da kalan yabancı misafirlerdik. Bizim kim olduğumuzu bilmiyorlardı. Bizleri yakından izlemezlerse, iç kapıdan yada akşam

kapısından¹⁴ içeriye dalmayacağımızı kim garanti edebilirdi. Bizi yakalayıp dışarı atmak zorunda kalsalar, Sultan'ın şerefine bir leke sürülmüş olur. Dolayısıyla bizlerden gözlerini ayırmamaları en iyisiydi. Saray'ın dış avlusunun arkasında ahırlar ve garaj vardı. Bu ahırlarda saraya ait takriben 150 kadar at bulunmaktaydı. Çoğunluğu da iyi cins arap atlarıydı, Arap ülkeleri Sultan'ın imparatorluğu içinde bulunduğundan bunları elde etmek zor değildi. Arkadaki dış duvarın üzerinde Chaichumpol Köşküne¹⁵ benzeyen küçük bir köşk vardı. Burası askeri manevraların izlendiği bir yer gibi gözükmemektedir çünkü bu köşkün karşısında bir eğitim sahası bulunuyordu. Bu sahanın ötesinde sıralar halinde asker konaklama yerleri vardı.

Yıldız Sarayı, Kabul Salonu (köşkü) gibi küçük binalardan oluşmaktadır. Büyük bina yoktur. Tezyinattaki işçilik oldukça güzel olmasına rağmen, Dolmabahçe ile karşılaştırıldığında fena değildi. Fakat iyi bakılıyordu. Her taraf temizdi. Sultan burada bulunduğu için girip çıkanlarla ilgili olarak ihtiyat tedbirleri almak tabii idi. Kendisini görmeye giden Avrupalılar, içeri girmeden önce sarayın kapısında emir gelinceye kadar takriben bir saat kadar beklemek zorunda kaldıklarından dolayı bana yakındılar.

Ratnakosindra döneminin 110¹⁶. yılının 22 Kasım sabahı pazar ismi verilen büyük bir çarşıya gittik. Türk malları satılıyordu. Bu çarşı hemen hemen bizim Sampeng Chinatown'a benziyordu. Tek fark bu çarşının kapalı olması ve sokaklarının Sampeng gibi düzgün olmayıp dolambaçlı olmasıydı. Ayrıca Sampeng'ten de daha temizdi. Birkaç şey aldık ama prens olduğumuz için alışveriş güç oldu. Evlerimizde darphane olduğunu farzederek bizlerden oldukça yüksek fiyatlar aldılar.

Aynı gün akşamı Sultan yabancı misafirlerin şerefine bu amaç için yapılmış olan bir binada büyük bir yemek verdi. Masada Türklerden

¹⁴ Akşam kapısı Saray'ın iç avlusuna açılan iç kapılardan biriydi. Asıl adı "Sanamrajakit?" tir. Akşam kapısı olarak bilinmektedir çünkü bu kapı akşam saat 10 a kadar açık kalan tek kapıdır. Diğer kapılar akşam altıda kapanmaktadır. Hanedan'ın akrabaları yada özel izni bulunan yüksek rütbeli memurlar dışında hiçkimse genellikle buradan geçirilmezlerdi.

¹⁵ Chaichumpol Köşkü, Emerald Buddha Tapınağı'nın karşısında Grand Palace'nin duvarı üzerinde kurulmuştu. Kral V. Rama zamanında yapılmış olup genellikle gösterişli askeri resmi geçitleri izlemek için kullanılırdı.

¹⁶ R.E. 110 Rattanakosin döneminin 110. yılı demektir. Rattanakosin Döneminin ilk yılı miladi 1782 yılıdır ki bu yılda Chakri Hanedanı ortaya çıkmış ve Bangkok'ta Tayland'ın başkenti olmuştur. Rattanakosin, Indra'nın Mücevheri anlamına gelen Sankristçeleştirilmiş "Ratnakosindra"nın yaygın yazılış şeklidir.

bakanlar, saray görevlileri ve muhafızları vardı. Taylandlılarla birlikte yaklaşık 40 kişi vardı. Sultan masanın baş tarafına oturup beni sağ yanına Pres Chira'yıda sol yanına aldı. Sonra Türk ve Taylandlı ileri gelenler rütbelere göre bir Türk bir Taylandlı olmak üzere oturdular. Masa takımı ve çatal-bıçak altından yapılmıştı fakat yemek Avrupa türü yemektir. Yemek boyunca çalan bir bando takımında vardı. Yemek sırasında Tayland'daki askeri durumlar ve bazı küçük meseleler hakkında bana sorular sordu. Herbirimizle tek tek konuşup ilgilendi. Yemek sabahın birine kadar sürdü. Sonra kaldığımız yerlere dönmemize müsaade etti.

Yirmiüçüncü günü sabahı Sultan resmimizi çekmek üzere saraydan bir fotoğrafçı gönderdi. Gurup fotoğrafımızın çekilmesi için üniformalarımızı giyip Türk madalyalarını da üzerlerine takmıştık. Sonra Türk stilinde giyinmeye çalışıp bir hatıra resmi çekirtmek istedik. Bir Türk gibi giyinmek zor değildi, ilave olarak kırmızı bir Türk fesi giyiliyordu o kadar. Sonra pazara gidip her birimiz birer fes aldık. Normal giysilerimizin üzerine bir fes giyince hemen Türk şekline bürünmüş olduk. Türk şapkası yada fes dediğimiz yuvarlak şapka bize yabancı değildi. Fakat üst tarafında bir püskülün bulunmasını hiç merak eden oldu mu? Bunun açıklamasını Türkiye'de duymuştum: sinekleri kaçırmak içindi. Eskiden püskül daha büyüktü. Sinek konduğu zaman yüz hızlıca çevrilir ve püskülde hareket ederek yüz ve gözlerdeki sinekleri kaçırdı. Bu elde tutma zahmetine katlanmadan bir sineklik kullanmaya benziyordu. Sonraları belkide sineklerin azalması yada halkın onlardan daha az etkilenmesi dolayısıyla püskül gittikçe kısalmış ve sadece adet olsun diye kullanılmaya başlamıştır. Resimleri alınca hepimiz her iki kıyafettende birer resmi imzalayarak hatıra olmak ve iltifatına mazhar olmuş biz Taylandlıların saygı ve şükran ifadesi olarak Sultan'a takdim ettik. Ayrılmak üzere müsaadesini almaya gittiğim gün Sultan bana bu fotoğrafları, özellikle bizi Türk stilinde giymiş olarak gösteren fotoğrafı çok sevdiğini ve bunları hatıra olarak saklayıp kaybetmeyeceğini söyledi.

Sultan, akşam başbakan olan sadrazam ve dışişleri bakanını yanına alarak benimle yemek üzere Merasim Köşkü'ne geldi. Yemekten sonrada Sultan beni bu iki kişiyle birlikte tekrar Sarayda bulunan tiyatroya gönderdi.

Merasim Köşkü'ndeki ziyafette, Türkiye'de bulunmamıza rağmen, yemekler kary, pilav ve diğer Türk yiyeceklerinden oluşmamıştı. Yemekler tamamen Avrupa türü yemeklerdi ve Türk dininde yasak olmasını rağmen Avrupa alkollü içecekleride ikram edilmişti. Bununda ötesinde bizimle

yemek yiyen zevatta içki içtiler. Birkaç gün sonra onlarla biraz daha yakınlık peyda ettiğimiz zaman konuşkan bay Wyke bir gün onlara İslama göre alkollü içkilerin yasak olduğunu ve kendilerinin şampanya içmekle işledikleri günahtan korkup korkmadıklarını sordu. Onlar da çok zekice bir cevap vererek şampanyanın sadece birkaç asır önce icat edildiğini ve peygamber zamanında mevcut olmadığını, dolayısıyla onu nasıl yasak etmiş olabileceğini söylediler. Merasim Köşkü'nde yemek yediğimiz sıralarda Sultan bando ve Türk çalgıcılar heyetinin sırayla hemen hemen her gün gelip müzik çalmasını sağladı. Görünüşe göre Sultan bir müzik severdir. Bu kimseler, geçen gün şarkı söylemek ve jimnastik hareketleri yapmak için giden kimselerin aynı idi. Bunlardan birinin gösteri için sırası geldiğinde Sultan önceden hangisinin hangi gösteriyi iyi yaptığını bana söylerdi. Biraz düşündükten sonra bu kimselerin sultan için sık sık gösteri yaptıklarını anladım, çünkü kendisi hemen hemen hepsini tanıyordu. Bizim için konser veren Türk sanatçıları Likay'a¹⁷ benzer bir şekilde flüt, keman ve davullar eşliğinde şarkı söylediler. Bizim Likay'ımız Türk mutrip heyetinden kaynaklanmaktadır. Fakat bunun, giriş bölümünde dans etmek yada bizim sonradan eklediğimiz birazda kaba olan gösteri için değil de seyircilerin dinlenmesi için olduğunu bilmek gerekir.

O gün yemeği yedikten sonra görevli, geçen gün olduğu gibi, bizi Sultan'ın yanına tiyatroya götürdü. Fakat o günkü oyun şehre gösteri için gelen bir trupun oynadığı bir Avrupa operası idi.

Yine o gün Bangkok'tan bir telgraf aldım. Kralımız, beni ve Prens Chira'yı misafir ettiği için Sultan'a teşekkür ediyordu. Sultan'ı tiyatrodan gördüğüm zaman telgrafın içeriğini kendilerine ilettim. Sultan bana kralımıza saygılarını iletmemi bildirerek, Siyam'ın krallık mensupların ağırlamaktan memnun olduğunu ve eğer Siyam Kralı Avrupa'yı ziyaret etmek isterse kendisini Türkiye'ye davet ettiğini ve onu ağırlamaktan büyük bir zevk duyacağını söyledi.

O günkü görüşmemiz sırasında, birkaç gün sonra bizi daha yakından tanımış olmasından ötürü olmalığı, Sultan'ın bize karşı daha dostça davrandığını görebiliyorduk. Önce bize kralımızın kaç yaşında olduğunu sordu. Ben cevap verdikten sonra yabancı dil bilip bilmediğini de sordu. Bende kralımızın İngilizceyi iyi bildiğini söyledim. Diğer bir soru da Avrupa'nın hangi ülkelerinde Tayland elçiliklerinin bulunduğu idi.

¹⁷ Likay, aktörlerin sıradan konuşmalar yanısıra şarkı söyleyip dans ettikleri bir Tayland halk dramasıdır. Asıl dramanın başlamasından önceki giriş bölümünde söylenen nağmelerin, dervişlerin şarkı ve nağmelerinin taklidi olduğu kabul edilir.

İngiltere, Fransa ve Almanya'da birer elçi olduğunu bildirdim; fakat bu elçiler başka ülkeler içinde hizmet görüyorlardı. Sultan, Siyam ile Türkiye'nin diplomatik ilişkileri olursa bu elçilerden birinin Türkiye'deki görevini yapmak üzere görevlendirilmesinin uygun olacağını belirtti. Sultan daha sonra Tayland'da nasıl bir hukuk uygulandığını sordu. Tayland hukukunun eski Hint kanunlarına, mesela Dharmashastra'ya dayandığını, bununla birlikte eski Tayland krallarının ferman ve iradelerinin de bulunduğunu ve kanunların günümüze kadar zaman zaman adapte edildiklerini yada değiştirildiklerini söyledim. Başka bir soruda, adetlerimize göre Taylandlıların birden fazla kadınla evlenip evlenemedikleri idi. Genelde bir erkeğin evlenebileceği kadın sayısını sınırlayan bir kanun olmadığını söyledim. Fakat çoğu zaman bir kadınla evlenmek halkın bir geleneği idi. Sadece bakmaya gücü yetenler çok kadın alıyordu. Bir ara sessiz kalan Sultan, Tayland geleneğinin Türk geleneğine çok yakın olduğunu söyledi. Eğitim, sağlık hizmeti ve Tayland'daki Müslümanlar gibi ülkemiz meseleleri ile ilgili başka birtakım sorular da sordu.

İlk gösteriden sonra bize müsaade etti ve bizde Merasim Köşkünde yemek yedik. Öğrendiğime göre bir gösteri daha vardı, fakat bu saray kadınları içindi. Dolayısıyla ilk gösteriden sonra erkekler ayrılmak zorunda kaldı.

Merasim Köşkünde verilen ziyafetteki yemeklerin tümünün Avrupa türü yemekler olduğunu söylemiştim. Şimdi hatırladığıma göre tadına baktığımız bir yemek Türk yemeği idi. Dolayısıyla burada biraz daha bahsedeyim. Yemekten sonra her zaman Türk kahvesi ikram edilirdi. Kahve ölçü kabı büyüklüğündeki küçük bir fincana konuyordu. Fincanın yumurta altlığına benzeyen elmaslarla süslenmiş altın bir kapağı vardı. Kahve koyu pişirilmiş ve sütsüz olup rengi daha çok Samor suyuna (Taylan bitkisel ilacı) benziyordu. Tatlı ve kokulu idi. Bazılarımız sevdi bazılarımız da tarafsız kaldı. Kahve dışındaki başka bir Türk şeyi de Fas nargilesi idi. Cam bir kapta Türk tütünü ile birlikte ikram ediliyordu. Bunu ülkemizde çok gördük fakat bu nargile sarayda kullanıldığı için farklıydı. Geleneğe göre elmaslarla işlenmiş olmalıdır. Türkçe'de çubuk denilen başka bir tür pipo (ağızlık) vardı. Bu pipo normal bir pipo idi ama uzunluğu bir metreden fazla idi. İçme şekline gelince oldukça merasime tabi idi. Çünkü bunu içenler daire şeklinde yada bir sıra halinde oturmak zorunda kalıyorlardı. Pipo yada çubuk bir metreden büyük olduğu için hizmetçi tarafından getirilirdi. Tiryaki ağızlık tarafını eline alır ve diğer ucunu da ateş ve kıvılcımların halı üzerine düşmemesi için bir tepsie koyarak yere bırakırdı.

Bu tür pipo Türk tütününü ile doldurulur ve tutuşturmak için de üzerine meşe kömürü konurdu. Bir süre içildikten sonra boğaz kururdu, bunu önlemek için hizmetçi, reçel gibi bir tabak konserve meyve getirirdi. Tiryaki bu reçelden bir kaşık yer ve tatlılığını hissedirdi. Tatlıdan dolayı susayan tiryaki su içer ve boğazının kuruluşunu giderirdi. Böylece pipo içme işi biterdi. Sultan ara sıra bu gibi şeyleri bize denememiz için gönderirdi. Biz Taylandlılarda Avrupalıları kendi fufelimizi tatmaları için böyle davet ediyorduk. Bizim kendiliğimizden tadına bakmak istediğimiz başka Türk yiyecekleri de oldu. Kapalı çarşıya gittiğimiz gün Praya Deves'in gözleri satılık taze hurmalara takıldı. Geri döndüğü zaman Türkiye'ye gelipte taze hurma yememenin doğru olmayacağını söyledi. Hepimiz onun fikrine katıldık ve içimizden birini görevliye gönderip birgün bize taze hurma getirmesi için kulağına fısıldamasını istedik. Yemeğe oturduğumuzda taze hurmaları gördük, "Lao Lok"¹⁸ areca fındıklarına (felfelek ?) benziyorlardı fakat kabukları Tako'nunki¹⁹ gibi sarı ve ince idi. Tatlılara sıra gelince birinin kabuğunu alıp yarısının tadına baktık, fakat hayal kırıklığına uğradık. Tadı bizim Lamud'a²⁰ benziyordu fakat daha buruk ve tatlı idi. Eğer bunu Lamud'la karşılaştıracak olsak onunla yarışamaz. Böyle bir deneyden sonra, eğer bir Türk yada bir başkası taze hurmaların leziz olduğunu söyleyerek övünürse ona hiç inanmamanızı tavsiye ederim. Hurma antika gibidir, iyi olmaları için tamamen kurumuş ve eski olmalıdır.

Ayın 24. günü öğle vakti başbakan olan Sadrazam²¹ bizi kendi evinde yemeğe davet etti. Söz başbakan olan Sadrazam'a gelince belkide Türkiye'de vezirin durumu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istersiniz. Türkiye'de üçü yüksek olmak üzere 14 vezir vardır. Yüksek dereceli vezirler şunlardır: Hükümetin başı olan Sadrazam, dini müessesenin başında bulunan Şeyhülislam ve Saray İşleri veziri ki Saray'ın ve Sultan'ın özel işlerine bakan kısmın başıdır. Diğer 11 vezirlik daha aşağı seviyede olup şunlardır: hariciye, dahiliye, ordu, bahriye, din işleri, maarif, askeri işler, maliye, adalet, sadaret kethüdalığı ve Sultan hasları nezaretleri. Bu ondördün hepsi kabine üyesi idiler. Zaman zaman saray'da bir araya

¹⁸ "Lao Lok" areca fındıkları (felfelek?) hurmanın yumuşak kabuklu bir türüdür.

¹⁹ Tako siyah gövdeli bir ağaç türüdür. Meyvesi Çin eriğine benzer, sarıya çalan yumuşak kabuğu vardır.

²⁰ Lamud, kahverengimsi yumuşak kabuğu olan bir Tayland meyvesidir. Olgunlaştığı zaman çok tatlı ve lezizdir.

²¹ Sadrazam, burada ilk defa Türkçe söyleniş şekli ile anılmıştır. Prens Damrong onu Taylandçaya "Agramahasenadhipati" şeklinde çevirmiştir. Tabii böyle bir makam Tayland idaresinde bulunmamaktadır.

gelir hükümet işlerini görüşürlerdi. Her vezir kendi bakanlığının işlerinden sorumlu ve yetkili idi. Geleneğe göre, Sadrazam'ın bütün bakanlıkların hükümetle ilgili işlerinde tam yetkili olduğu söylenmektedir. Kendisi bakanlıklarla ilgili işleri Sultan'a bildirir ve ondan aldığı emirleri vezirlere iletirdi. Fakat şimdiki Sultan bu usulü beğenmedi. Dolayısıyla, bütün vezirlerin kendileri ile ilgili işlerde doğrudan doğruya rapor verip kendisinden emir almalarını istedi. Sadrazam, sadece Sultan'ın kendisine tevdi ettiği belirli meselelerde Hükümet işlerinin başı idi. Dini meselelerde, Sadrazamın seviyesinde bulunan Şeyhülislam'a gelince o da aslında Başpiskopos yada Phra Maharajaguru²² gibiydi. Bir başka deyişle o Türk dini lideri idi. Kendisinin neden vezir olduğunu, anlamamız için biraz açıklama yapmam gerekir.

Peygamber Muhammed öldüğünde, sahabelerinden kendisinden sonra dini meseleleri yönetecek birisini devamlı surette seçmelerini istemişti. Hz. Muhammed'in yerine dini meseleleri idare eden kimseye Halife deniyordu. Önceleri, sahabeler arasında Ebubekr gibi kimseler halife seçilmişti. Halife kim olursa olsun, geleneğe göre bütün Müslümanlar -nerede yaşarlarsa yaşasınlar, hangi milliyet ve dile mensup olurlarsa olsunlar- Halife'nin tebaları olmasalar bile, kendisine Hz. Muhammed'in halefi olduğu için saygı göstermek zorunda idiler. Daha sonraları güçlü olmak isteyen bütün Müslüman krallar Halifelîği de istemeye başladılar çünkü Müslümanları Halife'ye itaata zorlayan dini kuraldı. Bunun sonucu olarak Halifelîği elde etmek için savaşlar yapıldı. Sonunda, güçlü olan herhangi bir kral Halife oluyor ve unvanda tahtla birlikte el değiştiriyordu. Artık daha önceleri olduğu gibi bir Halife seçmek gerekmiyordu. Türkler güçlü oldukları zaman Türkiye'nin Sultan'ı Halife unvanını elde etti ve günümüzdeki Sultan'a kadar da hanedan içinde el değiştirerek geldi. Dolayısıyla Avrupa yada Hindistan ve hatta bizim ülkemizde olsun bütün Müslümanlar Sultan'a her zaman saygı gösterir ve ona dua ederler. Kısacası, Sultan hem Türkiye'nin kralı hemde bütün Müslümanların başı idi, dolayısıyla İslami meselelerle ilgilenmek için bir vezire ihtiyaç duymuştu. Diğer bakanlıklarda vezirlerin görev dağılımının nasıl olduğu ve kendi meselelerini idarede ne derece başarılı olduklarını bilemiyorum. Gerçeği açıkça anlayabilmek için bu ülkede uzun süre kalmak, dillerini bilmek ve halkın arasında dolaşmak gerekir. Benim gibi dünyayı görmeye çıkıp her uğradığı yerde 4 yada 5 gün

²² "Phra Maharajaguru" en çok saygı duyulan Brahma yada Purohita'nın unvanı olduğu halde "Yüce Patrik" (Phra Sangharaj) ülkede bulunan en yüksek keşiş verilen unvandır. Halbuki İslam'da rahip olmadığı gibi keşiş de yoktur.

kalabilen bir kimse gerçeğin tümünü göremez. Böyle olmakla birlikte, gördüklerim ve başkalarının bana söylediklerinden anladığıma göre Türkiye'nin idaresi oldukça zor gözükmektedir. Bunun başlıca sebebi daha önce söylediğimiz gibi topraklarının üç kıtaya dağılmış olmasıdır. Türkler ve Avrupalılar su ve yağ gibidir. Hükümet Türk olmasına rağmen, Sultan'ın Avrupalı tebasını her zaman destekleyen büyük Avrupa ulusları, Türk usulü bir idareyi protesto ediyorlardı. Hükümet taviz vermek ve kuralı değiştirmek zorunda kalıyordu. Mesela ülkenin kanunları birisi Türklere ve birisi de Avrupalılara (Napolyon Kanunu) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Askerlik sadece Müslüman vatandaşlar içindi. Avrupalı vatandaşlar ise bunun yerine vergi ödüyorlardı. Çünkü onların silah taşımalarına güven duyulmuyordu. Bu örneklerden bile anlaşılacağı üzere ülke idaresi zor bir ülkeydi. Avrupalılar Türkiye'nin iyi idare edilmediğini ve kargaşalıklar olduğunu çoğu zaman söyleyerek tenkit ederler. Fakat bana göre hükümet övgüye değerdir. Çünkü Türkiye topal ayaklı bir adama benzer. Müzmin bir hastalığı olması dolayısıyla Avrupalılar kadar hızlı yürüyemezde, ayağını şimdiye kadar sürükleyebilmesi iyi bir şey olarak görülmelidir.

Sadrazam Dilaver Paşa idi. Yaşı kırkın üzerinde olup daha önceleri Kandia'nın Bey'i idi. Hükümet için büyük hizmetler yapmış olmalıki Sultan onu, ben gelmeden iki ay önce boşalan sadrazamlığa diğer, vezir ve yüksek rütbeli görevlileri atlayarak, atamıştı. Bu durum, yeni Sadrazam'ın resmi gelenekleri bilmediğinden yakınan Türk görevlilerini memnun etmemişti. Fakat Avrupalılar ondan memnun gözüküyorlar. Dürüst, samimi ve kendisinden önceki asilzadelerden daha cömert olduğu için övülüyordu.

Sadrazam'ın oturduğu yer Saray'dan fazla uzak değildi. Anladığıma göre diğer vezirlere de evler tahsis edilmişti. Fakat Sadrazam resmi ikametgahına yeni taşınmıştı, dolayısıyla bina henüz dekore ediliyordu ve tam olarak hazır sayılmazdı.

Sadrazam'la olan konuşmamız genellikle Tayland'daki Müslümanlar hakkındaydı. Türkler, Tayland vatandaşı yada orada bulunan Müslümanların Halife olan Sultan'a dua ettiklerini düşünüyorlardı. Sadece bu değil, Praya Rajbangsan ve Luang Laksamana'nın Arapça'yı iyi konuşabileceklerini düşünüyorlardı. Bana Taylandlı müslümanların kanun ve geleneklerini sordu. Tayland'daki müslümanların Taylandlı ve malaya olmak üzere ikiye ayrıldıklarını söyledim. Dini bir tarafa bırakırsak, Taylandlı müslümanların dil ve gelenekleri Tayland, Malezyalı müslümanların dil ve gelenekleri de Malezya dili ve gelenekleri idi. Sadrazam daha sonra bana, Tayland'daki Müslümanların kendi aralarında mı ilişki

kurduklarını yoksa değişik dinlere mensup diğer Taylandlılara mı karıştıklarını sordu. Bende, din farkı gözetilmediğini ve değişik dinlere mensup olan kimselerin birbirleriyle çoğu zaman evlendiklerini söyledim. Sadrazam da bana değişik dinlere mensup kişilerin evlenmesinden doğan çocukların dinlerinin ne olduğunu sordu. Bizim Tayland geleneğine göre çocukların babanın inancının benimsediklerini söyledim. Eğer bir Müslüman Taylandlı bir kadınla evlenmişse onun çocukları babaları gibi Müslüman olacaklardır. Eğer Müslüman bir kadın Taylandlı ile evlenmişse çocukları Budist olacaktır. Sadrazam böyle bir geleneğin iyi olduğunu belirterek, Türkiye ile Siyam arasında diplomatik bir ilişki olursa Siyam'daki Müslümanların çok memnun olacaklarını bildirdi. Ben de, diplomatik bir ilişkimiz olsun yada olmasın Müslümanların şimdikinden daha iyi bir muamele göremeyeceklerini belirttim. Çünkü Tayland kanunları ve gelenekleri hiçbir inancı yasaklamamaktadır, kişi istediği herhangi bir dini seçebilir. Bir dine inanan kimselere karşı hiçbir ayrıcalık gözetilmediği gibi, bir başka dine inanan kimselere de öncelik tanınmaz. Sadrazam bu geleneğin Avrupa'dakinden daha iyi olduğunu fakat Türkiye'de kabul edilemeyeceğini belirtti.

Ayn 25. inde görevli bize Sultan'dan birçok hediye getirdi. Bunların bir kısmı Kralımıza benim tarafımdan götürülmek üzere Sultan tarafından belirlenmişti. Sultan ayrıca iyi dileklerini de bildirmemi istemişti. Başka birtakım şeyler de bana, beraberimde bulunan kimseler ve hizmetçilerimize hatıra olarak verilmişti. Sultan'ın cömertlik ve alicenaplığı tarif edilemeyecek kadar büyüktü.

O gün Türkiye'yi terketmek üzere hazırlandığımız gündü. Anlatmayı unuttuğum çok şey görmüş ve öğrenmişim. Dolayısıyla onları buraya toplayıp yazıyorum. Türkiye'de ziyaret ettiğim çeşitli okullar vardı. Mesela, yabancı diller öğreten bir okul, resim ve heykel okulu, askeri okul ve deniz okulu; bu okullar Avrupa'dakileri taklit etmeye çalıştıkları için övgüye layık olabilirler. Fakat tabiatıyla Avrupa okulları ile yarışamazlar. Dolayısıyla onları etraflıca anlatmak pek de faydalı olmayacaktır. Okullardan bahsedecek olsak Avrupa'daki okulları anlatmak daha faydalı olur.

Okulların yanısıra yeni açılmış olmasından dolayı içerisinde fazla bir şey bulunmayan bir müzeyi ziyaret ettik. Bir silah deposuna da gittik; içinde küçük ve büyük silahların bulunduğu bir bina idi. Fazla ilgimizi çekmedi. Burada birçok fişek alabilen mavzerler vardı. O sıralarda henüz çeşitli kısımlara dağıtılmamışlardı. Piyadeler hâlâ Martini Hanry'i kullanıyorlardı fakat polislerin Winchesterleri vardı.

Türkiye'nin oldukça ilgi çekici olan bir silah fabrikası vardı. Çünkü buradaki makineler hem küçük hemde büyük silahları yapabiliyorlardı. Toplar da yapıyordu fakat pek faydalı değildi; pahalıydı ve iyide yapılmıyorlardı, bunları Avrupa'daki Group ve Armstrong firmalarından sipariş etmek daha hızlı oluyordu. Buradaki makinaları belkide eski silahları yenilemekte kullanıyorlardı. Fakat küçük silah yapan makinalar çok yararlı idi. Herşeyi kendileri tamir edebiliyor, parça, silah beşikleri ve hatta Paston mühimmatı da yapabiliyorlardı.

Silah namluları (cradles), işittiğime göre, tornada yapılıyordu, fakat böyle uzun, yassı ve düzgün olmayan namluların torna içinde nasıl döndürüldüğünü bir türlü hayal edemiyordum. Silah fabrikasında bunun nasıl yapıldığını gördüğüm zaman durumu iyice anladım. Önce 2,5 inçlik bir tahta üzerinde taslağını çizip bu tahtayı bıçkı ile kaba bir namlu haline getirerek bir torna içinde çeviriyorlardı. Özel torna, karşılıklı iki tarafa yerleştirilmiş model namlu ile kaba namluyu yediyordu. Dönen alet ortada idi. Model ve kaba namluların her ikisi de beraber dönüyorlardı. Aletin kulpu modelin karşısında olup, kesici kenarı yönlendiriyordu. Bu kesici kenar da bir dönüşte, kaba namluyu modelin ölçüsüne göre kesiyordu. Nasıl yapıldığını gördükten sonra namlunun bir torna içinde döndüğünü kabul etmem gerekmektedir.

Merasim Köşkü'nü anlatırken içinde bir Türk hamamının bulunduğunu söylemişim. Fakat Türk usulü banyo yapmayı anlatmamıştım. Türk gibi banyo yapmak aslında bizim Taylandça'da "bir çadırda oturmak"²³ dediğimiz şeydi. Çünkü iki odası vardı, zemin ve duvarları mermerden yapılmıştı. Bu iki odayı ısıtmak üzere zeminin altına yada başka bir yere ateş yakılmıştı. İçteki oda 110, dıştaki oda da 100 (Fahrenheit) derece ısıtılıyordu. Türk hamamına banyo yapmak için gidecek kimse üzerine giymek üzere kaldığı yerden kalın bir ceket yada kumaşı üzerine alması gerekirdi. Çünkü dışarıdaki sıcaklık hemen hemen 60 (Fahrenheit) derecedi. Eğer dikkat edilemezse üşütülebilirdi. Dolayısıyla üşütmek için kalın bir ceket yada kumaşı üzerine alması zorunluydu. Dıştaki odaya girip elbiseler çıkarılınca ısı değişikliği pek fark edilmezdi. Bu oda oturmak ve elbiseleri değiştirmek için halı ile kaplanmış ve kanepe ve sedirler konmuştu. Elbiseler çıkarılınca sarınılacak bir şey vardı: vücuda sarılacak beyaz bir

²³ "Bir çadırda oturma" (Khao kra jom) bir tür tedavidir. Burada kişi, içinde ot karışımlarının kaynadığı bir kabın önüne oturur ve hava geçirmez bir örtüyü, kabı da içine alacak şekilde üzerine örtterek derince nefes alır verir.

peştemal ve vücudu ovacak beyaz bir lif. Elbiseler çıkarılıp bunlara sarıldıktan sonra iç odaya geçmek için tahta takunyalar giyilirdi, çünkü mermer zemin yalınayak yürünemeyecek kadar sıcaktı. İçeri odada mermer bir küvet ve üzerine oturup kurnayı açmak için tahta bir oturak vardı. Vücudunuzu istediğiniz kadar bu beyaz lifle ovabilirsiniz. Bizi lifleyecek bir hizmetçiyi (natırı) çağırabilirdik fakat bunun adaba aykırı olduğunu daha önceleri duymuştum. Utandım ve dolayısıyla kendi kendimi lifledim ve usulün tümünü de uygulamadım. Tatmin oluncaya kadar yıkandıktan sonra dıştaki odaya dönüp havlu ile kendimi kuruladım ve elbiselerimi giydim. Türk hamamı işide böylece bitti. Kendimi çok hafif hissettim.

Ayın 26 sında öğle vakti, üniformalarımızı giyip Sultan'a veda etmek üzere Kabul Salonu'na gittik. Salon ilk geldiğimizde gördüğümüz gibi idi.

Sultan, Siyam krallık ailesine mensup kimseleri misafir etmekten dolayı duyduğu memnuniyeti Kralımıza iletmemi benden istedi. Bu ziyaretin ileride iki ülke arasında dostça bir ilişki kurulmasına vesile olmasını dileyerek Kralımızın Türkiye'yi ziyaret etmesini de umut ettiğini bildirdi. Daha sonra Sultan bizlere iyi yolculuklar diledi. Bende kendilerine, maiyetim adına bizlere gösterdiği hiç unutamayacağımız iltifat ve teveccühlerden dolayı bizzat teşekkür ettim. Böylece münasip bir şekilde konuşup saygılarımızı sunduktan sonra Sultan'dan müsaade alarak dönüp elbiselerimizi değiştirdik. Rus Elçiliği'ne gidip Türkiye'de kaldığımız süre içinde bizlere her zaman yardımcı olduklarından dolayı kendilerine teşekkür ettik. Sonra Saray'a ait Dalia adında bir yata bindik. Bu yat iki bacalı olup motorlu idi. Beni Yunanistan'a götürmek üzere Sultan tarafından özel olarak hazırlatılmıştı. Beraberimizde Saray muhafızı Ahmet Paşa ile bir tercüman da gelmişti.

Yatımız sabahın birinden sonra İstanbul'dan ayrıldı. Böylece Türkiye'ye yaptığım ziyaretle ilgili raporumun sonuna geldim.

Türkiye'ye olan ziyaretimle ilgili raporumu hepimiz okudunuz, eğer düşünecek olursanız, benim Türkiye seyahatim, Sultan'ın beni ağırlamasını gerektirecek Hükümet işleri ile ilgili değildi. Başkenti ziyaret eden yabancı bir misafiri karşılama geleneğine göre beni sadece bir kere huzura kabul etmiş olsaydı, kendilerini tenkit edecek hiçbir sebepim olmayacağı gibi hayal kırıklığına da uğramazdım. Fakat Sultan bana iyi muamele etmek ve iltifatta bulunmaktan hoşlanıyor ve bana gösterilen hürmetten ve iyi vakit geçirmemizden de memnun oluyordu. Böyle bir resmi muamele görmemin sebebi ne idi? Beni yada o sırada oraya giden bizden birini tanıdığından ötürü değildi. Dolayısıyla içimizden birinden şahsen memnun olduğunu

söyleyemezdik. Biraz düşündükten sonra bunun sebebinin, Sultan'ın Siyam'a karşı dostça davranması olduğunu anlamak gerekir. Dolayısıyla, Sultan başkentini ziyaret etme fırsatını bulan krallık ailesine mensup kimseleri şerefine uygun bir şekilde ağırlamıştır. Ben, orada sadece bir aracı olarak bulunmuş bir kimseyim. Dolayısıyla olayları izledim ve sizlere anlattım.

ÖNEMLİ KİŞİLER HAKKINDA KISA BİLGİLER

Padişah Abdülhamit: 1876-1909 yılları arasında hüküm sürmüştür. Kardeşini tahttan uzaklaştıran bir darbenin sonucu olarak tahta geçti. Osmanlı tarihinde ilk yazılı anayasayı Aralık 1876 tarihinde çıkardı. Fakat bu anayasa Padişaha yada sultana çok yetki vermişti. Mesela Sultan, yapılan kanunları tasdik etme, vezirleri atama ve temsilciler meclisini dağıtma yada toplantıya çağırma yetkisini elinde bulunduruyordu. Ayrıca Sultan Halife ilan edilmiş ve kişiliği kutsallaştırılmıştı. Sultan Abdülhamit, bir müstebid ve baskıcı ve fakat aynı zamanda da bir reformist, Osmanlı vatanperveri ve olayların bir kurbanı olarak nitelenmişti. Suikasta uğrama korkusu, kendisini aşırı derecede şüpheli yapmıştı. Hiçbir Sadrazamı uzun süre tutmadı. Türk-Rus savaşı sonundaki tehlikeli durumu, 1878-1909 yılları arasında ülkeyi parlamentosuz idare etmek için bir bahane olarak kullandı. Gazeteler sansür ediliyor ve çoğu zamanda kapatılıyordu. Kendisini, İstanbul civarındaki Yıldız Sarayında neredeyse hapsedmişti. Bununla birlikte eğitim ve silahlı kuvvetlerde reform yaptı. Tramvay yolları, telegraf şebekesi ve demiryolları gibi amme müesseseleri kurarak ülkeyi modernleştirdi. Ülke en azından maddi yönden modern bir döneme girdi. Ancak, 1889 da teşkilatlanan Genç Türkler kendisini bir müstebid olarak görüyorlardı. 1908 yılındaki inkılap sırasında Genç Türklerin anayasal idareyi tekrar getirme yolundaki isteklerini kabul etmiş ve bir hükümdar olarak uysallığını göstermiştir. Kendisi 1909 da tahttan indirilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Saltanatının başlangıcında temsilciler meclisini toplamış ve sonrada dağıtmıştır. Sonunda meclisi yine topladı fakat bu sefer meclis kendisini görevden aldı. Başta bir inkılap kendisini tahta oturtmuştu sonunda da yine bir inkılap kendisini tahttan indirdi.

H.R.H. Prince Damrongrajanubhab: 1862 yılında doğdu. Kral Mongkut (Rama IV) un 57. oğludur. Kardeşi Kral Chulalongkorn'a (Rama V) önce saray muhafızı olarak sonra da Grand Palace'deki okulların yöneticisi olarak hizmet etti. 1890 yılında Eğitim Dairesi'nin başına geçti. Kral Chulalongkorn, kendisini 1891 yılında özel elçisi olarak Avrupa, Hindistan

ve Mısır'a gönderdi. 1892 de İçişleri Bakanı oldu. Kral VI. Rama'ın saltanatı süresinde, aynı görevi 1915 yılına kadar sürdürdü. Sonra kendisine general rütbesi verilerek Kral'ın danışmanlığına getirildi. Milli Kütüphanesi'nin işlerini yürüttü ve Protokol İşleri Bakanlığına getirildi. Kral VII. Rama döneminde başbakan oldu. Prens Damrong, hem iyi bir idareci hem de iyi bir alimdi. Tayland Tarihinin babası olarak kabul edilir. Tarih, edebiyat, biyografi ve diğer konularda birçok kitap yazdı. Kral V. Rama'nın başlattığı reformlarda çok yardımcı oldu. 1943 yılında 81 yaşında iken kalp krizi sonucu öldü.

H.R.H. Prince Chirapratvoradej: (1876-1913) Kral V. Rama'nın ikinci eşinden doğmuştur. 1885-1900 yılları arasında Avrupa'da öğrenim gördü. Döndüğü zaman orduda bir görev almak için Danimarka'da askeri akademide okudu. Babasının saltanatı sırasında general oldu ve Kromnun Nakornjaisrisuradej unvanını aldı. Kral VI. Rama'nın saltanatı döneminde bir savunma bakanlığı kurulmuş ve kendisi de ilk savunma bakanı olarak atanmış ve Kromameun'dan daha yüksek olan Kromaluang unvanını almıştı. 34 yaşında mareşal oldu. Hasta oluncaya kadar bütün hayatını orduyu güçlendirmeye harcadı. 38 yaşında öldü. Kendisi silahlı kuvvetleri modernize etmede öncü olarak hatırlanacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- DAVISON, RODERIC H., *Turkey*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1968.
- LEWIS, B., *The Emergency of Modern Turkey*, London Oxford University Press, 1961.
- "Modykara", *Phra Rajapratvat Phrarajavons Lae 130 Chao Fa Thai*, (Biographies of the Royal Family and 130 Thai High-Ranking Princes). Bangkok, Bidyakarn, 1971.
- SAGNUAN UNKONG, *Phra Teenang Pratu Lae Pom Nai Phra Rajanachakra Thai*, (Palace Residences, Gates and Forts in the Royal Thai Realm) Bangkok: kasem Bannakich, 1971.
- SILPAKORN, KROM RUANG, *Keo Kab Phrateenang Anantasamagom*, (The Story of Anantasamagom Hall), Bangkok, 1965.
- UTUMPORN SUNTARAVEJ, *Wang Luang*, (The Grand Palace), Bangkok: Prae Bidya, 1972.